m_educ_2025_153

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра практичної психології

Психологічні особливості вибору професії у старшокласників

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 622 групи
Тинку Маріанна Валеріївна
Керівник:
канд. психол. наук,
доц. **Канівець Т.М.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №__ від «__»_____2024 р.
Зав. кафедри_____ доц. Радчук В.М.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Тинку М.В. **Психологічні особливості вибору професії старшокласників –** Кваліфікаційна робота.

Тема дослідження розкриває важливі аспекти процесу прийняття рішень щодо майбутнього професійного шляху старшокласників. Ми проаналізували вплив різних факторів на процес вибору професії серед старшокласників. Встановлено, що цей етап життя є ключовим для юнаків і дівчат, які шукають власну ідентичність, визначають життєві цілі та цінності, а також стикаються зі стресовими ситуаціями, пов'язаними з навчанням, відносинами з однолітками та дорослими. Перехідний період від підліткового віку до дорослості супроводжується значними змінами у поведінці та психологічному стані молоді.

Аналіз результатів дослідження показав, що учні перебувають на етапі пошуку свого професійного шляху, який би відповідав їхнім здібностям і інтересам. Визначено також шляхи покращення профорієнтаційної роботи в школах, що сприятиме більш усвідомленому вибору професії старшокласниками. Для успішного та ефективного професійного самовизначення старшокласників необхідно створити сприятливі психолого-педагогічні умови, які стимулюють та підтримують активізацію процесу вибору майбутньої професії.

Ключові слова: *старшокласники, професійне самовизначення, профорієнтація, психологічні особливості, професія.*

ABSTRACT

Tynku M. **Psychological features of career choice of high school students –** Qualification work.

The research topic reveals important aspects of the decision-making process regarding the future professional path of high school students. We analyzed the influence of various factors on the process of choosing the future profession of high school students. It was determined that high school students are young men and women who are searching for their own identity, defining their goals and values, as well as facing stress from studies, relationships with peers and adults. It is shown that this age period is characterized by the transition from adolescence to adulthood. Active changes are taking place both in the behavior and in the psychological and emotional state of young men and women.

The results of the study showed us that high school students are at the stage of transition and change, they are still looking for their professional direction, which would correspond to their abilities and preferences. We also identified ways to improve career guidance work in schools, which will make life easier for high school students. The implementation of successful and effective professional self-determination in choosing a profession requires the creation of optimal psychological and pedagogical conditions for activating the processes of professional self-determination of high school students.

Key words: *high school students, professional self-determination, career guidance, psychological features, profession.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М.В. Тинку
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП……..... 5
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ …….. 8
1.1. Поняття "професія", "професійна орієнтація", "життєва стратегія"……..... 8
1.2. Психологічні фактори, що впливають на вибір професії (інтереси, здібності, цінності, самооцінка, знання про світ професій)……. 13
1.3. Теоретичні моделі вибору професії (Дж. Голланда, Д. Сьюпера, А. Бандури) ……...……..... 17
1.4. Вікові особливості професійного вибору старшокласників……. 24
1.5. Роль сім'ї, школи, психологів у профорієнтаційній роботі……..... 29
1.6. Методи та форми профорієнтаційної роботи зі старшокласниками……..... 34
РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У СТАРШОКЛАСНИКІВ …… 38
2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження…….. 38
2.2. Аналіз результатів анкетування та тестування старшокласників..... 40
ВИСНОВКИ……. 56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 59
ДОДАТКИ……..... 66

ВСТУП

Актуальність теми. Вирішення складних соціально-економічних завдань залежить насамперед від ставлення кожної людини до праці. Людські та багато інших причини об'єднуються загальним поняттям «людський фактор». Уже в шкільному віці відбувається формування якостей особистості, необхідних нинішньому працівникові, а тим більше майбутньому виробництву. Вона тісно пов'язана з розвитком внутрішньої позиції учня, яка визначає його власну поведінку, і в кінцевому підсумку повинна відображати єдність особистих і суспільних мотивів вибору професії. Представники вітчизняних науковців внесли своє значення та вклад у дослідження даної проблематики: Д.О. Закатнов, О.Ю. Середа, Г.О. Балл, Т.В. Карамушка, І.П. Калюжна, Є.І, Головаха, С.В. Садрицька та інші.

Наукове вивчення проблеми психологічних особливостей професійного самовизначення знайшло певне відображення і в роботах зарубіжних авторів, таких як В. Паттон, Дж. Локан, А. Бандура, Д. Сьюпер, Дж. Голланд, Л. Йовайши та ін.

Узгодження особистих і громадських інтересів при виборі сфери праці та професії, а також підготовленість до трудової діяльності є головними умовами професійного самовизначення молоді. Недостатня узгодженість особистих і громадських інтересів при виборі професій пояснюється як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами: багато учнів орієнтуються на професії, які вимагають вищої або, принаймні, середньої освіти, що може вступити у протиріччя про потреби народного господарства та ринку праці; деякі недостатньо чітко оцінюють свої здібності, стан здоров'я, психічні якості, ступінь їх відповідності вимогам професії; іноді, під впливом батьків чи інших осіб, у хлопців та дівчат складається хибне уявлення про соціальні цінності праці робітників масових професій.

Одна з причин недостатньої узгодженості об'єктивних і суб'єктивних причин – обумовлена суб'єктивними та об'єктивними факторами

невідповідність особистих і суспільних мотивів при виборі професії. Розуміння необхідності поєднання особистих і суспільних мотивів при виборі професії часто не стає надбанням свідомості, і орієнтація на професію, як правило, складається стихійно, при малому координованому впливі школи, батьків, громадськості та середовищ масової інформації.

У наш час існує безліч професій, що відрізняються один від одного за ступенем важливості і потреби для суспільства. У зв'язку з цим необхідні спеціальні зусилля для правильної орієнтації старшокласників у світі професій, для формування у них любові і поваги до рядових, малопрестижних професій, для підвищення соціального престижу ряду необхідних державі професій, оскільки майбутнє будь-якого суспільства залежить від правильного вибору професій молоддю. Підготовка учнів до обгрунтованого вибору професії передбачає вивчення різних сторін входження у життя молодого покоління. Багатоаспектний характер професійного самовизначення відбиває вплив багатьох чинників на вибір професії молоддю. Зрештою ці різноманітні впливи відбиваються на виборі професії, підростаючою особистістю, на її самовизначенні у світі професій.

Традиційно вивчення професійного самовизначення психологи починають із дослідження мотивації людини. При аналізі активності, справді, найважливішим моментам дослідження надається вивчення мотивації цієї активності, її рушійних причин. Поняття мотивації використовується в психології двояким чином: як для позначення системи факторів, що детермінують доведення (до них відносяться потреби, мотиви, наміри, цілі, інтереси, відхилення), так і для характеристики процесу, який підтримує поведінкову активність на певному рівні.

Все вищезазначене зумовило вибір теми дипломного дослідження «Психологічні особливості вибору професії старшокласників».

Об’єкт дослідження: професійне самовизначення.

Предмет дослідження: психологічні особливості вибору професії у старшокласників.

Гіпотеза дослідження: аналіз основних напрямків профорієнтаційної діяльності серед старшокласників повинен сприяти виявленню їхніх інтересів та мотиваційних факторів при виборі майбутньої професії.

Мета роботи полягає у теоретичному обгрунтуванні та емпіричному визначенні психологічних особливостей вибору професії у старшокласників.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення проблеми вибору професії.
2. Дослідити психологічні фактори, що впливають на вибір професії старшокласників.
3. Визначити етапи та психологічні особливості вибору професії у старшому шкільному віці.
4. Розробити рекомендації щодо допомоги старшокласникам у виборі професії.

Для визначення поставлених завдань було використано такі **методи дослідження:** спостереження, теоретичний аналіз, практичний аналіз, анкетування, тестування.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи 84 сторінки.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

1.1. Поняття «професія», «професійна орієнтація», «життєва стратегія»

Професія, професійна орієнтація та життєва стратегія тісно пов'язані між собою. Вибір професії є одним з найважливіших рішень в житті людини. Правильний вибір професії може допомогти людині знайти роботу, яка їй подобається, і добитися успіху в житті. Професійна орієнтація може допомогти людям зробити правильний вибір професії. Життєва стратегія може допомогти людям визначити свої цілі в житті та вибрати професію, яка допоможе їм їх досягти.

Професія – це вид трудової діяльності, який вимагає спеціальної підготовки, знань і навичок. Люди, які мають професію, називаються фахівцями. Вони володіють певними знаннями, вміннями та досвідом, які дозволяють їм виконувати свою роботу на високому рівні. При виборі професії майбутні спеціалісти відбираються з урахуванням існуючих переконань, установок і особистих цінностей. На думку науковців, найважливішими чинниками вибору професії та особистісного зростання фахівців є особистісні цінності, які можна віднести до абсолютних.

Світ професій широкий і складний, тому неможливо знати всі професії, а лише деякі з них. Найкраще знайомитися з представниками певної професійної групи, сформованої на основі схожості між ними. Тому, обираючи професію, людина в першу чергу думає про те, з чим вона буде працювати, тобто про предмет роботи, а потім про те, що вона буде з цим робити, тобто про мету праці. Також важливо знати, як це впливає на предмет, тобто знаряддя праці, і де вона буде працювати, тобто умови праці. Спираючись на це вчені запропонували класифікувати професії за такими ознаками, як предмет, мета, знаряддя та умови праці.

Усі професії можна класифікувати за тематикою праці на п'ять основних типів: «Людина-природа», «Людина-техніка», «Людина-людина», «Людина-знакова система» та «Людина-художній образ».

Людина-природа (П): діяльність зосереджена на взаємодії з живими організмами, рослинним і тваринним світом, біологічними процесами та природними ресурсами (земля, вода). Прикладами професій є біолог, агроном, ветеринар, зоотехнік, садівник, лісник, геолог, океанолог тощо.

Людина-техніка (Т): об’єктами праці є машини, технічні системи, установки та матеріали. Серед професій – інженер, машиніст, водій, слюсар, радіомеханік, токар, сталевар.

Людина-людина (Л): основний акцент роботи робиться на взаємодії з людьми, групами або колективами. До цієї категорії належать лікарі, вчителі, продавці, юристи, екскурсоводи, вихователі.

Людина-знакова система (З): діяльність пов'язана з роботою із символами, цифрами, кодами та умовними знаками. Професії в цій сфері включають програмістів, статистів, економістів, коректорів, креслярів, топографів.

Людина-художній образ (Х): професії орієнтовані на створення та використання художніх образів та елементів мистецтва. Це такі спеціальності, як ювелір, фотограф, актор, письменник, музикант, художник.

Професійна орієнтація – це комплекс науково обґрунтованих методів, форм і засобів, спрямованих на допомогу особистості у виборі або зміні професії, а також у працевлаштуванні, з урахуванням її психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці. Система профорієнтаційних заходів включає тестування, консультування, бесіди та інші методи, що сприяють усвідомленому вибору професійного шляху.

Профорієнтація, як науково обґрунтована система, включає низку специфічних за своїм змістом структурних елементів. Профорієнтація спрямована на подолання віддаленості між професійними інтересами та намірами молоді та потребами ринку праці у кваліфікованих працівниках.

Виходячи з характеру профорієнтації, в її структурі виділяють три основні елементи, які є технологічними елементами, що характеризують її функціональний зміст: профорієнтаційна інформація, професійна консультація та професійний відбір.

Професійна інформація як окремий, відносно самостійний компонент профорієнтації є науково-практичною системою, що організовує та проводить роботу, спрямовану на надання особистості необхідних знань про різні професії, їхні вимоги до працівників, форми та умови освоєння, а також про ситуацію на ринку праці, потреби економіки в кваліфікованих фахівцях та умови правильного вибору професії і можливості для подальшого професійного розвитку. Від якості та формату подання інформації залежить ефективність сприйняття професійної інформаційної діяльності. Щоб уникнути помилок у профінформаційній роботі, необхідно дотримуватись кількох вимог: інформація має бути всебічною, надійною та об'єктивною.

Професійна консультація є системою спеціалізованих заходів, спрямованих на вивчення та оцінку індивідуально-психологічних характеристик, інтересів і здібностей людини з метою надання їй кваліфікованих рекомендацій щодо вибору або зміни професії та працевлаштування. Основна мета профконсультації – допомогти людині усвідомити свої особистісні особливості, інтереси, схильності та мотивацію до вибору професії, а також зрозуміти потреби й можливості ринку праці, щоб надати обґрунтовані поради щодо вибору професійного напряму, сфери діяльності та шляхів навчання. Це сприяє досягненню оптимальної відповідності між особистістю та професією. Профконсультація виконує чотири основні функції: інформаційну, психодіагностичну, прогностичну та корекційну.

Професійний відбір являє собою систему психодіагностичного обстеження, спрямовану на оцінку придатності людини до певних професій відповідно до встановлених нормативних вимог. Цей процес допомагає визначити та підібрати конкретну професію або місце роботи, враховуючи

індивідуально-психологічні особливості, інтереси, здібності особи, а також потреби ринку праці у кваліфікованих кадрах. Зміст і порядок проведення професійного відбору залежать від складності професійних навичок та особливостей особистості, а також від завдань і цілей вибору професії. Реалізація професійного відбору базується на комплексному аналізі особистості та прийнятті рішень про її відповідність обраній професії.

Життєва стратегія – це план дій, який людина обирає для досягнення своїх цілей. Вона включає в себе визначення цілей, планування їх досягнення, а також вибір методів і способів їх реалізації. Життєва стратегія може бути як короткостроковою, так і довгостроковою.

Елементами життєвої стратегії є:

- *Визначення цілей:* Чого ви хочете досягти в житті? Які ваші мрії та прагнення?
- *Планування:* Як ви будете досягати своїх цілей? Які кроки вам потрібно зробити?
- *Вибір методів та способів:* Які методи та способи ви будете використовувати для досягнення своїх цілей?
- *Дії:* Почніть діяти! Не бійтеся помилок і невдач. Вчіться на них і продовжуйте рухатися вперед.

Для того, щоб розробити життєву стратегію потрібно вміти визначати свої сильні сторони, слабкості, інтереси, цінності, треба знати як поставити цілі для досягнення якнайбільших успіхів. Одним з головних пунктів у розробці життєвої стратегії є планування. Слід розробити детальний план дій, включаючи конкретні кроки, терміни виконання і необхідні ресурси. Варто бути готовими до змін та коригування плану у разі необхідності. Важливим є регулярна праця над реалізацією життєвої стратегії та оцінка результатів своїх досягнень.

Життєва стратегія – це динамічний процес, який потребує постійного оновлення і адаптації до змінних умов життя. Наявність життєвої стратегії у житті людини має деякі переваги, такі як: допомагає зосередитися на своїх

цілях; мотивує до дії; допомагає приймати рішення; допомагає впоратися з труднощами; робить життя більш змістовним.

У сучасному світі поняття «професія», «професійна орієнтація» та «життєва стратегія» тісно взаємопов’язані. Вибір професії базується на результатах професійної орієнтації та є важливою частиною життєвої стратегії. Знання про власні здібності, уподобання та цінності, а також уміння їх застосувати в реальному житті допомагають особистості сформувати чітку життєву стратегію, що сприятиме її особистісному та професійному розвитку.

Таким чином, розуміння цих понять та їх практичне застосування сприяє більш усвідомленому підходу до вибору професії та планування кар'єри, підвищує шанси на досягнення успіху, забезпечує гармонійний розвиток особистості та реалізацію її потенціалу в професійному житті.

1.2.Психологічні фактори, що впливають на вибір професії (інтереси, здібності, цінності, самооцінка, знання про світ професій).

Самовизначення – це здатність людини робити свідомий вибір, який дозволяє їй контролювати власне життя, досягати поставлених цілей та набувати навичок і ресурсів, необхідних для повноцінного й осмисленого існування в суспільстві. Поєднання поведінкових стратегій і певних ціннісних орієнтацій дозволяє людям реалізовувати свої прагнення та бажання відповідно до власного вибору. На думку ученого, Є.І. Головахи, професійне самовизначення – це процес самопізнання та об'єктивної оцінки підростаючим поколінням власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією [7].

Процес самовизначення відбувається у взаємодії людини з навколишнім середовищем. Щоб визначити своє місце, необхідно активно взаємодіяти з оточенням, спостерігати за подіями, аналізувати, як різні фактори впливають на інших, а також робити корективи та приймати рішення на основі отриманого зворотного зв'язку. Н. Ковальська, готовність до вибору майбутньої професії визначається як «інтегроване особистісне утворення, що охоплює відповідні мотиви, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації особистості, здатність до саморегуляції, самоконтролю, самовдосконалення, а також комплекс типологічних особливостей та професійно важливих якостей» [23].

Є.І. Головаха зазначає, що «професійний вибір, на відміну від професійного самовизначення, є рішенням, яке стосується найближчого майбутнього, і може бути ухвалене як з урахуванням віддалених наслідків, так і без них» [7]. У випадку, коли віддалені цілі не враховуються, вибір професії може не впливати на довгострокові життєві плани, а після реалізації вибору може знову виникнути відчуття невизначеності. Таким чином, вибір професії не є кінцевою метою професійного самовизначення; у процесі

побудови кар'єри людина робить багато професійних рішень, що чергуються і формують її кар'єрний шлях.

Вибір професії – це одне з найважливіших життєвих рішень, на яке впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Серед внутрішніх факторів провідну роль відіграють психологічні аспекти. Більшість фахівців з профорієнтації (зокрема, Є.І. Головаха, О.Ю. Середа) виділяють ключові суб'єктивні умови вибору професії, такі як цінності, інтереси, схильності, самооцінка та здібності до певної діяльності [7, 43]. Саме ці характеристики визначають життєву програму розвитку особистості, що, у свою чергу, впливає на її готовність до професійного самовизначення. До об'єктивних чинників належать наявність вільних робочих місць у різних галузях економіки, умови праці тощо. Крім того, професійне самовизначення старшокласників пов'язане з вибором соціального середовища і «приєднанням» до професії як до певної сфери соціальної активності. Розглянемо детальніше, як інтереси, здібності, цінності, самооцінка та знання про світ професій впливають на цей вибір.

Інтерес – це стійка позитивна емоційна реакція на певний вид діяльності. Якщо людина обирає професію, яка відповідає її інтересам, вона швидше досягає успіху, відчуває задоволення від роботи та з меншою ймовірністю вигоряє. Наприклад: Людина, яка з дитинства захоплюється програмуванням, з більшою ймовірністю обере професію програміста.

Наукова психологія виступає проти твердження про повну залежність здібностей людини від її вроджених біологічних особливостей. Водночас дослідники не заперечують наявність вроджених задатків. Задатки – це природжені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, які є природною основою для розвитку людських здібностей.

Здібності ж – це індивідуальні психологічні риси людини, що проявляються в процесі трудової або іншої діяльності і забезпечують успішність її виконання. Здібності дозволяють людині ефективно виконувати певні види діяльності. Розвиток навичок має відбуватися протягом усього

життя. Навички відображаються не тільки як успіхи у навчанні, але й у продуктивності різноманітних видах діяльності. Вибір професії, яка відповідає здібностям, збільшує шанси на успіх. Наприклад: Людина з розвиненим математичним мисленням може бути успішною в інженерній справі.

Цінності – це стійкі уявлення про те, що є важливим і бажаним у житті людини. Цінності визначають пріоритети людини та впливають на її вибір професії. Наприклад, якщо для людини важлива самореалізація, вона може обрати творчу професію. А людина, для якої важлива соціальна справедливість, може обрати професію юриста або соціального працівника.

Самооцінка – це сукупність суджень людини про себе, свої можливості та місце серед інших людей. Занижена самооцінка може обмежити вибір професії, а завищена – призвести до нереалістичних очікувань. Наприклад: Людина з низькою самооцінкою може відмовитися від претензій на престижну професію, навіть якщо має для цього всі необхідні здібності.

Знання про світ професій. Чим більше людина знає про різні професії, тим обґрунтованіший вибір вона може зробити. Відсутність інформації може призвести до помилкового вибору. Для того, щоб точно визначити, якою саме діяльністю займається фахівець певної професії, необхідно детально вивчити її класифікацію, тобто розділити професії на групи, типи та види, а також ознайомитися з вимогами, які висуваються до представників кожної з них. Отримати достовірну інформацію про різні професії можна за допомогою консультацій з батьками, педагогами та психологами-профорієнтаторами.

Ці всі фактори не існують ізольовано, а взаємодіють між собою. Наприклад, інтерес до математики може поєднуватися зі здібностями до точних наук і цінністю знань. Самооцінка може вплинути на те, як людина оцінить свої інтереси та здібності.

Професійне самовизначення – це складний і багатогранний процес, який охоплює весь період трудової діяльності людини. Він починається з появи перших професійних уявлень і триває протягом усього життя, зазнаючи змін і уточнень. Центральним етапом цього процесу є свідомий вибір професії, який є результатом ретельного аналізу власних інтересів, здібностей та порівняння їх з вимогами конкретної професії. Вибір професії – це не просто рішення, а скоріше процес самопізнання та самореалізації, який впливає на всі сфери життя людини.

Розуміння психологічних факторів, що впливають на вибір професії, допомагає усвідомити власні мотиви та зробити більш обґрунтований вибір. Однак, слід пам'ятати, що вибір професії – це складний процес, який вимагає не тільки самоаналізу, але й консультації з фахівцями.

1.3. Теоретичні моделі вибору професії (Дж. Голланда, Д. Сьюпера та А. Бандури)

Вибір професії характеризується складним процесом, який відбувається під впливом багатьох факторів. Різні психологи намагалися пояснити цей процес, розробляючи теоретичні моделі. Теорії професійного самовизначення допомагають пояснити, як людина обирає свою професію та розвивається у професійному середовищі. Вони враховують різні психологічні, соціальні та культурні аспекти, що впливають на цей вибір. Тут назвемо основні теорії професійного самовизначення.

Теорія професійного вибору Дж. Голланда

За теорією Дж. Голланда, задоволеність роботою і професійний успіх залежать від відповідності між особистістю людини та характеристиками її роботи. Вчений виділив три ключових типи професійних середовищ, які можуть підказати, яка робота підійде конкретній людині найкраще. Перший тип найбільш точно відображає її особистісні риси, а другий і третій можуть бути корисними для розгляду альтернативних варіантів.

Згідно з цією теорією, існують шість типів особистостей та шість типів професій, і кожна особистість відповідає певному типу професії. Він виділив такі: реалістичний, інтелектуальний, артистичний, соціальний, підприємницький і конвенціональний типи.

Реалістичний тип – це людина, яка відзначається чесністю, відкритістю, сміливістю, матеріалістичним підходом, наполегливістю, практичністю та ощадливістю. Основними цінностями для нього є конкретні речі, гроші, влада та соціальний статус. Він надає перевагу чітким інструкціям, орієнтованим на систематичну роботу з об'єктами, і уникає діяльності, пов'язаної з навчанням або терапією в соціальному середовищі. Реалістичний тип обирає заняття, які потребують моторних навичок, спритності та конкретного підходу.

До реалістичних видів професійного вибору входять: сільське господарство (агрономи, тваринники, садівники), механіки, техніка, електротехніка, ручна праця.

Інтелектуальний тип характеризується аналітичним мисленням, увагою до деталей, критичним підходом, розумовою глибиною, інтровертністю, методичністю, точністю, раціональністю, невибагливістю, незалежністю та допитливістю. Основна цінність для нього – наука. Цей тип тяжіє до дослідницьких професій і ситуацій, що передбачають систематичний моніторинг та творчий аналіз для розуміння і контролю біологічних, фізичних чи культурних явищ. Він уникає підприємницької діяльності, віддаючи перевагу професіям, пов'язаним з математикою і природничими науками.

Артистичний тип – це емоційна, творча, імпульсивна, оригінальна, гнучка особистість, яка прагне свободи у виборі діяльності. Його основна цінність – естетика. Артистичні люди мають сильну потребу у самовираженні, уникають рутинної та фізичної роботи, віддаючи перевагу творчим заняттям, таким як музика, живопис, літературна творчість. Вербальні здібності в них розвинені більше, ніж математичні. Вони не схильні до чітко структурованої роботи чи бізнесу, вважаючи себе виразними, оригінальними та незалежними особистостями. Їх професійний вибір зосереджений на галузях мистецтва та культури.

Соціальний тип вирізняється лідерськими якостями, комунікабельністю, дружелюбністю, здатністю розуміти та переконувати інших, відповідальністю. Основні цінності цього типу – соціально-етичні. Вони надають перевагу діяльності, яка передбачає вплив на людей (навчання, інформування, розвиток, лікування). Цей тип активний у соціальній сфері, має потребу у взаємодії з іншими людьми, відзначається високою соціальною відповідальністю та розвиненими вербальними здібностями. У професійному виборі він орієнтується на роботу в галузі освіти, соціального захисту,

медицини, психології та професійного консультування. У вирішенні проблем покладається на свої емоції, почуття та навички спілкування.

Підприємницький тип – ризиковий, енергійний, сильний, амбітний, комунікабельний, імпульсивний, оптимістичний, шукає задоволень, авантюрист. Його головна цінність – політичні та економічні досягнення. Підприємницький тип любить діяльність, яка дозволяє маніпулювати іншими для досягнення організаційних цілей і економічної вигоди. Уникає монотонної розумової праці, незрозумілих ситуацій, професій, пов'язаних з фізичною працею. Такий тип цікавиться завданнями, пов'язаними з лідерством, статусом і владою. При виборі професії на перше місце ставить різні види підприємницької діяльності.

Конвенціальному типу властиві такі характеристики: конформізм (схильність дотримуватися, погоджуватися з загальноприйнятими нормами та правилами, поступливість іншим, особливо авторитетній думці), сумлінність, тактовність, негнучкість, стриманість, слухняність, практичність, схильність до порядку. Головна цінність – економічні досягнення. Віддає перевагу структурованій діяльності, роботі зі знаками, уникає невизначених і напружених ситуацій, цінує матеріальне становище, суспільний статус, віддає перевагу традиційним, консервативним цінностям. До проблем ставиться із стереотипним, реалістичним і конкретним підходами. Обирає професії, пов’язані з діловодством та розрахунками: машинопис, бухгалтерія, економіка. Математичні здібності більш розвинені, ніж лінгвістичні. До професійного вибору конвенціального типу належать: банківські послуги, програмування, статистика, економіка.

Кожен тип особистості прагне створити навколо себе середовище, яке відповідає його потребам, цілям та завданням. За теорією Дж. Голланда існує шість типів середовищ або моделей, що відповідають різним типам особистості. Успіх, задоволеність роботою та стабільність значною мірою залежать від відповідності між особистісним типом та типом середовища.

Чим більша різниця між ними, тим більше зростає незадоволеність і напруженість у стосунках між особистістю та її оточенням.

Наприклад, для педагогічної професії найбільш підходящим є соціальний тип особистості. Представники підприємницького та артистичного типів також можуть досягти успіху в цій сфері, на відміну від реалістичного, інтелектуального та конвенціонального типів, для яких така діяльність менш сприятлива.

Ключові положення теорії:

- Типи особистості: кожна людина має переважання одного або кількох типів особистості.
- Відповідність професії: люди прагнуть обирати професії, які відповідають їхньому типу особистості.
- Конгруентність: чим більша відповідність між типом особистості і типом професії, тим більша ймовірність професійного задоволення і успіху.

Теорія Голланда широко використовується в профорієнтації для визначення професійних інтересів і схильностей.

Теорія професійного вибору Д. Сьюпера

На думку Д. Сьюпера, професійні уподобання та типи кар'єр можна розглядати як спосіб реалізації людиною своєї «Я-концепції», тобто уявлень про себе, які вона прагне висловити через вибір професії. Усі твердження, що людина може сказати про свою професійну сферу, формують її професійну «Я-концепцію». Характеристики, спільні для загальної та професійної «Я-концепції», створюють набір понять, за допомогою яких можна передбачити вибір професії. Наприклад, якщо людина вважає себе активною, товариською, діловою та харизматичною, і сприймає юристів такими ж, вона може обрати професію юриста [61].

Сьюпер розглядає професійний розвиток як процес, що триває все життя і складається з кількох етапів:

- Етап зростання (від народження до 14 років): формування інтересів і уявлень про професії. Для дитячого віку характерне відтворення різних

ролей. Випробовуючи себе в різних заняттях, діти з'ясовують, що у них виходить добре і що їм подобається, починають з'являтися якісь інтереси, які можуть вплинути на майбутню професію. Саме у дитячому віці починає розвиватися «Я-концепція».

- Етап дослідження (14-24 роки): експерименти з різними видами діяльності, вибір напряму. Етап дослідження починається з 15 років та триває до 24 років. Молоді люди визначаються у своїх потребах та інтересах, оцінюють можливості та здібності. Зазвичай, до завершення цього етапу, вже підібрано потрібну професію і починається її освоєння. На цьому етапі виділяється 3 фази:

  1. Тимчасове заняття у будь-якій професії з 14 до 17 років.

  2. Фаза активного пошуку з 18 до 21 року, це може бути вибір навчального закладу, тимчасові підробітки.

  3. Фаза апробування обраної професії з 22 до 24 років у процесі трудової діяльності. Основним завданням цього періоду є дослідження світу професій і уточнення плану кар'єри.

- Етап становлення (25-44 роки): розвиток професійних навичок і стабілізація кар'єри. Цей етап, по-іншому, називають етапом консолідації. На цьому етапі головним завданням не лише пошук, а й утримання свого місця у суспільстві. Здобувши професійну освіту з 25 до 30 років, молоді люди «пробують» себе як повноцінний спеціаліст, який в змозі конкурувати з більш досвідченими працівниками і прагне до кар'єрного зростання. У 30-річному віці починається час стабілізації, затвердження себе як успішного фахівця. Частина людей здобувають додаткову освіту, щоб забезпечити собі стійку особисту позицію у суспільстві. Треба сказати, що професійний розвиток може продовжуватись і за межами 30-річного віку. Це найбільш творчі роки у трудовій біографії людини.

- Етап стабільності (45-64 роки): збереження досягнень та майстерності. На цьому етапі стоїть завдання створення стійкого професійного та соціального становища, вирішення питання про можливості кар'єрного

зростання та досягнення бажаного способу життя. Людина прагне зберегти у себе досягнуте становище.

- Етап занепаду (65+ років): поступове завершення кар'єри. Етап занепаду починається після 65 років і характеризується зниженням активності як соціальної, і професійної. Однак може відбуватися розвиток нових ролей, наприклад, часткова участь у професійному житті, спостереження за професійною діяльністю інших.

Закінчується етап виходом на пенсію, відходом від професійної діяльності та зміною видів занять.

Теорія самовизначення А. Бандури

Ця теорія розглядає професійне самовизначення через призму самоефективності (віра у власні здібності досягти успіху). За словами А. Бандури, люди, які впевнені у своїй самоефективності, докладають більше зусиль для виконання складних завдань порівняно з тими, хто сумнівається у своїх можливостях. Високий рівень самоефективності, який пов'язаний з очікуванням успіху, зазвичай призводить до позитивних результатів і підвищує самооцінку. І навпаки, низька самоефективність, пов'язана з очікуванням невдачі, часто спричиняє невдачі, неправильний вибір професії та знижує самооцінку. Переживання успіху в навчанні або в будь-якій іншій важкій справі створює умови для підвищення самоповаги і підвищує мотивацію, тобто бажання прикладати більше зусиль до навчання далі [57].

Згідно з цією теорією на вибір професії впливають:

- Особисті переконання у своїх можливостях.
- Соціальний вплив (родина, друзі, суспільство).
- Оточення та доступність ресурсів для досягнення мети.

Важливим є також поняття спрямованості на мету, коли людина вибирає професію відповідно до власних інтересів і реальних можливостей.

Кожна з цих теорій має свої особливості і може бути корисною при аналізі процесу професійного самовизначення, допомагаючи старшокласникам краще зрозуміти, як впливає їхній вибір на майбутнє.

Професійне самовизначення також залежить від життєвих ролей (наприклад, ролі сім'янина, громадянина) та балансу між ними.

Всі розглянуті моделі внесли значний вклад у розвиток теорії вибору професії. Хоча вони мають свої обмеження, основні ідеї Дж. Голланда, Д. Сьюпера та А. Бандури залишаються актуальними і сьогодні. Сучасна профорієнтація спирається на ці ідеї, але також враховує нові дослідження і розробки. Названі моделі допомагають у самовизначенні підлітка. Дитина може самостійно проаналізувати свої інтереси та схильності і навіть зробити успішний вибір професійної діяльності.

1.4. Вікові особливості професійного вибору старшокласників

Відомо, що вікові особливості особистості є індивідуальними, а це передбачає різні рівні та ступені їхньої виразності у конкретних людях. Одна з найхарактерніших ознак розвитку сучасних старшокласників – його нерівномірність, неодночасність. Це проявляється як на міжіндивідуальному рівні (в одному класі стикаються двоє юнаків, обидва 16 років, але один – практично доросла людина, інший – підліток, що ледве починає дорослішати), так і на внутрішньоіндивідуальному (різні системи організму дозрівають у різні терміни, не збігається і час настання фізіологічної, інтелектуальної, соціальної зрілості). Такі ситуації впливають на поведінку і психіку дітей, нерідко граючи патогенну роль у виникненні емоційних порушень, «труднощів розвитку».

Старшокласники значно відрізняються один від одного не лише темпераментом і характером, а й своїми здібностями, потребами, прагненнями, інтересами та рівнем самосвідомості. Ці індивідуальні особливості впливають на вибір життєвого шляху. Юність – це період, коли формується світогляд, ціннісні орієнтації та установки. Це час, коли відбувається перехід від дитинства до дорослого життя, підвищується рівень відповідальності та самостійності, а також зростає здатність активно брати участь у житті суспільства і вирішувати різні проблеми, закладаються основи професійного становлення.

Проте вибір професії старшокласниками іноді може бути недостатньо усвідомленим. Вони часто обирають свій майбутній шлях під впливом батьків або наслідуючи друзів. У таких випадках вибір професії може не відповідати справжнім інтересам і мотивації до навчання. Мотиви навчання у старшокласників (10-11 класи) суттєво відрізняються від мотивів учнів середніх класів (7-8 класи), оскільки вони вже орієнтовані на майбутню професійну діяльність. Якщо учні 7-8 класів зазвичай обирають професію, ґрунтуючись на улюбленому предметі, то дев'ятикласники починають більше

цікавитися тими дисциплінами, які знадобляться для підготовки до обраної професії. Підлітки 13-14 років дивляться на майбутнє через призму сьогодення, а старшокласники оцінюють його з позиції перспектив на майбутнє.

Т.М. Канівець та Г.С. Фесун дослідили, що «хлопці випереджають дівчат за рівнем розвитку загального компонента психологічної готовності. Це, знову ж таки, можна пояснити, з одного боку, певними гендерними стереотипами, а, з іншого боку, певними гендерними традиціями, які склалися в суспільстві, в тому числі і в українському, і, згідно з якими, професійну кар'єру мають здійснювати, насамперед, чоловіки, оскільки від цього залежить статус і добробут родини, а в жінок це не має відігравати значну роль, оскільки пріоритетами є народження і виховання дітей та ведення домашнього господарства» [18]. Це свідчить про те, що у процесі навчання треба формувати у дівчат конкретні уміння і навички, які потрібні їм для здійснення професійного самовизначення.

Психологічний розвиток підлітків на цьому етапі має свої вікові особливості, які впливають на процес прийняття рішення щодо професії. Далі розглянемо основні вікові особливості професійного вибору старшокласників.

1. Розвиток самосвідомості та самооцінки. У старшокласників відбувається активне формування самосвідомості, вони починають краще розуміти себе, свої інтереси, здібності та слабкі сторони. Цей процес допомагає їм більш усвідомлено підійти до вибору професії. Однак рівень самооцінки може бути нестабільним, що іноді викликає сумніви у власних можливостях.

2. Пошук ідентичності**.** Підлітки в старших класах проходять через кризу ідентичності, яку описав Е. Еріксон. Вони шукають відповіді на питання: «Хто я?», «Що я хочу робити в житті?». Професійний вибір є одним із способів визначення своєї соціальної ролі та місця у світі [58].

3. Інтерес до самостійності та відповідальності**.** На цьому етапі життя підлітки прагнуть більшої незалежності та хочуть самостійно приймати рішення. Вибір професії стає символом дорослішання, адже він пов'язаний із відповідальністю за своє майбутнє. Однак часто вони все ще потребують підтримки з боку дорослих у процесі прийняття рішень.

4. Формування інтересів і цінностей. У старшокласників продовжують розвиватися інтереси, що можуть вплинути на професійний вибір. Вони експериментують з різними захопленнями та діяльностями, намагаючись зрозуміти, що їм подобається найбільше. Також на цьому етапі формуються особистісні цінності – те, що підлітки вважають важливим у житті (кар'єра, родина, суспільний вплив, матеріальне благополуччя).

5. Розвиток когнітивних здібностей. У старшокласників поступово зростає здатність до абстрактного мислення, аналізу, планування та прогнозування. Це дозволяє їм краще усвідомлювати, які перспективи пропонує та чи інша професія, та оцінювати свої можливості. Вони починають розуміти, які навички та знання їм потрібні для досягнення професійних цілей.

6. Залежність від зовнішніх впливів. Старшокласники схильні піддаватися впливу зовнішніх факторів, таких як думка батьків, вчителів, друзів та суспільні стереотипи. Часто вибір професії може бути зумовлений тиском з боку сім'ї або бажанням відповідати очікуванням оточуючих. Батьки, зокрема, можуть нав'язувати власні уявлення про «престижні» професії або намагатися продовжити сімейні традиції.

7. Потреба у професійній інформації. На етапі вибору професії старшокласники стикаються з недостатністю інформації про реальні професійні можливості. Вони можуть мати уявлення про деякі професії з кіно, медіа чи прикладів із найближчого оточення, але часто не розуміють реальних умов праці, вимог до навичок і розвитку кар'єри. Тому їм необхідно отримувати якісну інформацію через профорієнтаційні заходи, консультації або стажування.

8. Емоційна нестабільність. Емоційна сфера старшокласників може бути досить нестабільною. Підлітки відчувають тривогу, невпевненість або навіть страх перед майбутнім, що може ускладнювати процес вибору професії. Вони можуть коливатися між кількома варіантами або боятися зробити «неправильний» вибір.

9. Проблема узгодження бажань і можливостей. Старшокласники часто мріють про професії, що здаються привабливими, але не завжди відповідають їхнім реальним здібностям або перспективам на ринку праці. Важливо, щоб вони навчилися співвідносити свої інтереси та здібності з реальними вимогами професії, а також з доступністю освітніх програм.

10. Професійна мотивація. У старшокласників формується професійна мотивація – бажання займатися певною діяльністю або прагнення досягти конкретних професійних цілей. На цьому етапі важливо зрозуміти, що рухає підлітком – бажання самореалізації, соціального визнання, фінансової стабільності чи інших факторів.

Невипадково психологи (В.Л. Зливков, В.В. Журавльов та інші) основним новоутворенням цієї вікової групи називають здатність до самовизначення. Попри існуюче серед практиків і окремих учених уявлення про самовизначення як здатність учнів до вибору професії, поняття це значно важливіше і багатогранніше, воно не може бути зведене до одного лише аспекту. Змістовна багатоаспектність феномена самовизначення дозволила науковцям відзначити його двоплановість: тимчасове майбутнє та «смислове майбутнє». Перший план пов'язаний з вибором конкретної професії, другий – із загальними, позбавленими конкретності шуканнями сенсу існування.

Вибір майбутньої сфери діяльності становить ядро процесу самовизначення. Тому у старшому шкільному віці відносять ключову роль самосвідомості та її розвитку. На цьому етапі розвитку починає яскравіше виражатися особистість самого підлітка. Справа в тому, що особистість охоплює ту єдність поведінки, що характеризується ознакою оволодіння нею.

Професійне самовизначення старшокласників – складний та важливий процес, що визначає їхню подальшу кар'єру та життєвий шлях. Розуміння вікових особливостей цього процесу допомагає краще підтримувати молодь у важливих рішеннях стосовно їхньої майбутньої кар'єри. Також підтримка дорослих та доступ до корисної інформації допомагають підліткам зробити більш усвідомлений і впевнений вибір.

1.5. Роль сім'ї, школи, психологів у профорієнтаційній роботі

Професійне самовизначення – це складний процес, що формується під впливом багатьох чинників, серед яких особливо важливими є сім'я, школа та психологи. Кожен із цих інститутів виконує унікальні функції та має власні можливості для підтримки підлітків у виборі майбутньої професії. Злагоджена співпраця всіх цих учасників може допомогти дітям виявити свої професійні інтереси та обрати напрямок, що відповідає їхнім потребам і можливостям.

Як відомо, виховання в сім'ї є складовою ширшого процесу виховання та навчання. Школа відіграє важливу роль як активний учасник сімейного виховання школярів. Спільними зусиллями сім'я та школа можуть створити комплекс важливих умов для виховання й освітнього середовища, що значно впливає на ефективність усього освітнього процесу. «Проблема самовизначення є, перш за все, проблема визначення свого способу життя», казав Л.С. Виготський [39].

Г.С. Костюк називає підлітковий вік як «період відкриття свого «Я», становлення особистості, а також формування світогляду й ставлення до світу. У цей час підліток починає глибше розуміти свій внутрішній світ і усвідомлювати власні можливості. Саме в підлітковому віці виникають плани на майбутнє і формується життєва перспектива». У психології особистісне самовизначення характеризується такими аспектами:

- Потреба в особистісному самовизначенні полягає у створенні системи смислів, де поєднуються уявлення про себе, навколишній світ і своє місце в ньому.
- Для підлітків важливо мати цілісне бачення минулого, теперішнього і майбутнього під час вибору життєвого шляху.
- Особистісне самовизначення тісно пов'язане не лише з вибором професії, а й з формуванням позиції дорослої людини, яка здатна приймати відповідальні рішення та оцінювати їхні наслідки.

Розглянемо ж, як роль сім'ї допомагає у профорієнтаційній роботі з учнями:

- Приклад: Батьки часто є першими, хто впливає на формування інтересів та цінностей дитини. Їхні професії, захоплення, ставлення до роботи можуть стати першими орієнтирами для підлітка.
- Підтримка: Створення в сім'ї атмосфери довіри та відкритості дозволяє підліткам обговорювати свої побоювання, сумніви та мрії щодо майбутнього.
- Інформаційна підтримка: Батьки можуть розповідати про різні професії, ділитися своїм досвідом, допомагати знаходити інформацію про навчальні заклади.

Старшокласники потребують емоційної, матеріальної та інформаційної підтримки батьків, які водночас повинні забезпечити своїм дорослим дітям достатньо можливостей для розвитку їхньої особистості.

На думку деяких дослідників, матеріальний стан сім'ї стає все більш значущим фактором, що впливає на рівень амбіцій та життєві стратегії молоді, а отже, й на вибір професії. Підлітки, плануючи своє майбутнє, враховують допомогу, яку може надати родина. Існує помітна різниця у прагненнях дітей із сімей різного матеріального достатку: діти з заможних сімей частіше прагнуть стати «власниками свого бізнесу» і «мати високий дохід». Звичайно, батьки турбуються про професійне майбутнє своїх дітей, відчуваючи відповідальність за їхнє життя. Часто вони надають дитині повну свободу вибору, вимагаючи від неї самостійності, відповідальності та ініціативи. Однак буває, що батьки не погоджуються з вибором дитини, пропонуючи переглянути свої плани й зробити інший вибір, вважаючи, що дитина ще занадто молода для остаточного рішення.

Роль школи має не останнє місце у профорієнтаційній роботі з учнями для їхнього майбутнього самовизначення, і має такі функці:

- Освітня функція: Школа забезпечує систематичне отримання знань та умінь, необхідних для успішного навчання в університеті та подальшої професійної діяльності.

- Профорієнтаційні заходи: Організація лекцій, семінарів, зустрічей з представниками різних професій, екскурсій на підприємства.
- Психологічна підтримка: Шкільні психологи надають індивідуальні та групові консультації, допомагають підліткам визначити свої інтереси та здібності.

Роль психологів у профорієнтаційній роботі з старшокласниками є надзвичайно важливою, оскільки саме вони допомагають учням здійснити свідомий і зважений вибір професійного шляху. Психологи підтримують учнів у кількох ключових аспектах:

- Самопізнання**.** Психологи використовують різні методики (тести, опитувальники, інтерв'ю), щоб допомогти учням краще зрозуміти власні інтереси, здібності та цінності. Це дозволяє старшокласникам усвідомити свої сильні сторони та сфери, які їм найцікавіші.
- Інформування про професії**.** Психологи знайомлять учнів з різноманітними професіями, допомагають зрозуміти вимоги, перспективи та можливості різних напрямків. Це забезпечує реалістичний погляд на професійні можливості та сприяє ухваленню обґрунтованого рішення.
- Розвиток навичок прийняття рішень**.** Старшокласникам може бути складно ухвалювати рішення, тому психологи допомагають їм навчитися зважувати варіанти, оцінювати переваги та ризики кожного з них. Це формує у підлітків здатність до відповідального вибору.
- Емоційна підтримка**.** Процес вибору професії супроводжується емоційними переживаннями, які можуть бути пов’язані з невпевненістю, страхом помилок або тиском з боку сім’ї. Психологи надають емоційну підтримку, допомагаючи підліткам справлятися зі стресом і тривожністю.
- Співпраця з батьками та вчителями. Психологи взаємодіють із батьками та вчителями для координації зусиль у профорієнтаційній роботі. Це забезпечує більш цілісний підхід до підтримки старшокласників у процесі професійного самовизначення.

Загалом, психологи допомагають старшокласникам усвідомлено та відповідально обирати майбутню професію, сприяють формуванню позитивного ставлення до професійного розвитку та підвищують упевненість у власних силах, що є важливим етапом їхньої підготовки до дорослого життя.

Батьки і педагоги мають допомогти старшокласникам зробити правильний вибір у профільній орієнтації, сприяючи визначенню їхніх інтересів і схильностей до певної галузі знань або діяльності. Важливим є виявлення професійних уподобань учнів та ухвалення рішення щодо профілю навчання або місця подальшого навчання. Це допомагає підготувати підлітків до особистісного та професійного самовизначення.

Для успішної професійної реалізації старшокласникам необхідно опанувати такі важливі компетенції, як постановка цілей, уміння визначати необхідні для успіху чинники, вміння бачити проблеми та перешкоди на шляху до мети. Також важливими є навички особистісного розвитку, самопрезентації, впевненість у собі, а також навички міжособистісної взаємодії. Старшокласникам потрібно вміти прогнозувати ситуації та будувати плани дій, бути гнучкими у плануванні кар'єри, ефективно управляти власним часом, вибудовувати короткострокові та довгострокові перспективи.

Крім того, необхідно володіти навичками відбору, обробки та засвоєння великого обсягу інформації, перетворюючи її на особисті знання, а також знати свої ресурси та вміти ними користуватися.

Для досягнення успіху важливо, щоб була взаємодія між перерахованими вище факторами. Ефективна профорієнтаційна робота можлива лише за умови тісної співпраці сім'ї, школи та психологів. Кожен підліток – індивідуальність, тому профорієнтаційна робота повинна бути спрямована на задоволення його конкретних потреб, мати індивідуальний підхід. Також профорієнтаційна робота повинна здійснюватися протягом усього періоду навчання в школі.

Щоб зробити профорієнтаційну роботу більш ефективною потрібно залучати до процесу самих учнів: організовувати дискусії, тренінги, де учні могли б активно обговорювати свої думки та почуття; використовувати сучасні технології: створити онлайн-платформи для профорієнтації, використовувати відеоконференції для спілкування з представниками різних професій; співпрацювати з вищими навчальними закладами та підприємствами: організовувати дні відкритих дверей, стажування, практику.

Профорієнтаційна робота – це важлива складова освітнього процесу. Завдяки спільним зусиллям сім'ї, школи та психологів можна допомогти підліткам зробити усвідомлений вибір майбутньої професії і забезпечити їм успішне майбутнє.

1.6. Методи та форми профорієнтаційної роботи зі старшокласниками

Профорієнтаційна робота зі старшокласниками – це складний і багатогранний процес, який спрямований на допомогу молодим людям у свідомому виборі майбутньої професії. Для ефективної реалізації цього завдання використовуються різноманітні методи та форми роботи. Представимо декілька таких методів та форм:

Тренінги та семінари: Організація тренінгів з кар'єрного розвитку, навичок пошуку роботи, розвиток комунікаційних та міжособистісних навичок. Розвиток вміння працювати в команді, приймати рішення.

Лекції та бесіди: Повідомлення про різноманітні професії, їхні особливості, вимоги та перспективи. Обговорення з учнями актуальних питань профорієнтації, роз’яснення основних понять.

Кар’єрні ярмарки: Проведення заходів, де компанії та університети можуть зустрітися з учнями для представлення можливостей навчання та роботи.

Індивідуальні консультації: Надання учням можливості зустрітися з професійним консультантом для обговорення їхніх інтересів та майбутніх кар’єрних планів.

Відвідування робочих місць: Організація екскурсій на підприємства чи в університети для отримання практичного досвіду і уявлення про різні професії та галузі.

Тестування та оцінка навичок: Використання професійних тестів та інструментів для оцінки і виявлення сильних сторін учнів. Виявлення інтересів, здібностей, особистісних якостей.

Ці методи можуть бути використані окремо або в поєднанні, щоб створити комплексну програму профорієнтації для старшокласників.

Форми профорієнтаційної роботи можуть бути різноманітними та залежать від вікової категорії учасників, цілей і можливостей закладу освіти чи організації. Ось основні форми профорієнтаційної роботи:

1) Індивідуальна робота:

- Консультації: Індивідуальні бесіди з психологом або профорієнтатором, де учасники проходять тести на виявлення інтересів, здібностей та нахилів до певних видів діяльності.

- Коучинг: допомога у розробці плану кар'єри та визначенні професійних цілей.

2) Групова робота:

- Профорієнтаційні класи: Спеціальні заняття для групи учнів.

- Круглі столи: Обговорення актуальних питань профорієнтації з представниками різних професій, що дозволяють учасникам спробувати себе в різних видах діяльності.

3) Колективна робота:

- Профорієнтаційні тижні: Серія заходів, інтегровані в навчальний процес присвячених професійному самовизначенню.

- Профорієнтаційні ярмарки: Представлення різних професій і навчальних закладів, де учні та студенти можуть ознайомитися з компаніями-роботодавцями, дізнатися про можливості працевлаштування та стажування.

Профорієнтаційна робота є важливим елементом освітнього процесу та розвитку особистості, адже допомагає молоді зробити усвідомлений вибір професії, розвинути свої здібності та адаптуватися до вимог сучасного ринку праці. Для досягнення максимальної ефективності профорієнтацію слід розпочинати ще в молодшій школі або середніх класах, щоб учні мали час дослідити різні професії та виявити свої інтереси та здібності. Важливо проводити профорієнтаційну роботу на регулярній основі, використовуючи різноманітні форми та методи, адаптовані до віку та потреб учнів. Одним з ключових аспектів профорієнтаційної роботи є особистісно-орієнтований підхід, оскільки кожна людина має свої унікальні здібності, інтереси та нахили. Тому профорієнтаційна робота повинна враховувати індивідуальні особливості кожного учасника, використовуючи психодіагностичні методики, такі як тести на визначення професійних інтересів та здібностей,

що допомагають точніше визначити потенціал особи та дати рекомендації щодо вибору професії.

Актуальність профорієнтаційної роботи полягає в її відповідності сучасному ринку праці. Важливо орієнтувати учнів на затребувані спеціальності та враховувати майбутні тенденції, пов’язані з розвитком технологій та появою нових галузей економіки. Співпраця з підприємствами та роботодавцями дає можливість молоді отримати реальне уявлення про робочі умови та вимоги, що висуваються до працівників. Проведення екскурсій на підприємства, організація стажувань та практик допомагає учням краще зрозуміти специфіку професійної діяльності. Не менш важливою є співпраця з вищими навчальними закладами, що включає дні відкритих дверей, лекції та майстер-класи від представників університетів. Це сприяє кращому розумінню вимог до вступу та можливостей навчання за обраними спеціальностями.

Профорієнтаційна робота повинна включати тренінги з розвитку навичок складання резюме, проходження співбесіди, створення професійного портфоліо та розвитку навичок самопрезентації. Розвиток так званих «м'яких навичок», таких як комунікація, командна робота та адаптивність, є ключовим для успішної кар’єри, адже саме ці навички мають велике значення на сучасному ринку праці. Інтеграція профорієнтації в освітній процес допомагає учням отримати практичний досвід і зрозуміти, як знання можуть бути застосовані на практиці. Викладачі можуть під час уроків розповідати про професії, пов'язані з вивченими темами, що сприяє кращому розумінню специфіки різних сфер діяльності.

Особливо важливо залучати до профорієнтаційної роботи батьків, адже вони часто мають великий вплив на вибір професії дитиною. Проведення семінарів та консультацій для батьків допомагає їм краще розуміти сучасні вимоги ринку праці та підтримувати дітей у виборі професії. Психологічна підтримка є необхідною для молоді, яка часто відчуває сумніви та стрес під час вибору професійного шляху. Надання психологічної допомоги та

мотивація до самовдосконалення і розвитку навичок є ключовими аспектами успішної профорієнтаційної роботи.

Використання сучасних технологій значно розширює можливості профорієнтації. Застосування онлайн-ресурсів, таких як профорієнтаційні тести, відеоінтерв'ю з професіоналами, вебінари та мобільні додатки, допомагає охопити більшу кількість учасників і зробити процес вибору професії доступнішим навіть у віддалених регіонах. Комплексний та системний підхід до профорієнтаційної роботи, з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб ринку праці, сучасних технологій та залучення всіх учасників процесу, сприятиме свідомому вибору професії молоддю та успішній реалізації на сучасному ринку праці.

РОЗДІЛ ІІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Організація та проведення психологічного дослідження.

Для досягнення мети та підтвердження висунутої гіпотези нами було проведено емпіричне дослідження. Вибірку дослідження склали 40 респондентів віком 14-17 років – це підлітки 9-11 класів Герцаївського комунального ліцею ім. Г. Асакі, м. Герца, з них 22 дівчини та 18 хлопців.

Дослідження проводилося у три етапи:

На першому підготовчому етапі визначалися мета, завдання та методики дослідження психологічних особливостей вибору професії старшокласниками. Основною метою дослідження було вивчення психологічних чинників, які впливають на вибір професії старшокласниками. Для досягнення цієї мети формувалися завдання, серед яких: визначення домінуючих мотивів професійного вибору, оцінка рівня сформованості професійних інтересів та аналіз впливу сімейного, шкільного та соціального середовища.

На другому етапі – етапі збору даних, передбачалося безпосереднє проведення дослідження з учасниками. Анкетування та тестування проводилося в шкільному середовищі. Важливим було дотримання етичних норм: добровільна участь, анонімність і конфіденційність отриманих даних.

На третьому, аналітичному, етапі дослідження аналізувались результати дослідження та їх інтерпретація. На основі отриманих результатів сформували висновки.

Для діагностики психологічних особливостей старшокласників при виборі професії нами були використані наступні методики:

1) Методика Т. Елерса: діагностика мотивації до успіху.
2) Методика професійного самовизначення Дж. Голланда.
3) Модифікований опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши.
4) Методика діагностики професійної спрямованості (автор Б.Басс).

Під час проведення дослідження, нами було запропоновано респондентам дослідження бланки з методиками, на основі яких ми здійснили аналіз по кожній із них окремо. Зразки наведені у додатках.

Результати, щодо вивчення та виявлення психологічних особливостей вибору професії старшокласників розкриємо у параграфі 2.2.

2.2. Аналіз результатів анкетування та тестування старшокласників

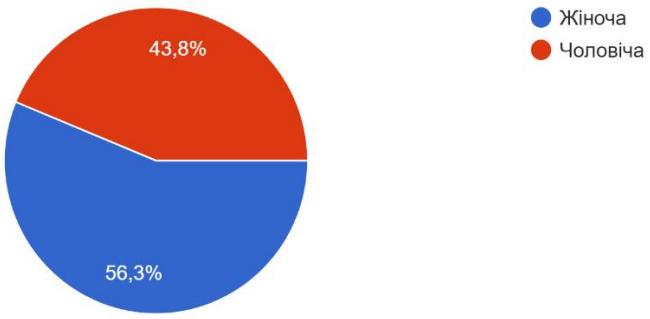
Експериментальне дослідження було проведене на базі Герцаївського комунального ліцею імені Георгія Асакі. У дослідженні приймали участь 40 учнів 9-11 класів, з них 22 дівчини, 18 хлопців віком 14-17 років.

1) Методика Т. Елерса: діагностика мотивації до успіху

Методика Т. Елерса для діагностики мотивації до успіху є популярним інструментом для оцінки ступеня мотивації людини в досягненні поставлених цілей. Вона дозволяє визначити, чи орієнтована людина більше на досягнення успіху або ж на уникнення невдач. Методика складається з 41 питання, з якими респондент має погодитись чи не погодитись. Залежно від відповідей, підраховується сума балів, яка вказує на рівень мотивації.

Опитування показало, що серед досліджуваних 56,3% дівчата (22) та 43,7% хлопці (18) старшокласники Герцаївського комунального ліцею імені Георгія Асакі.

Рис. 2.1.

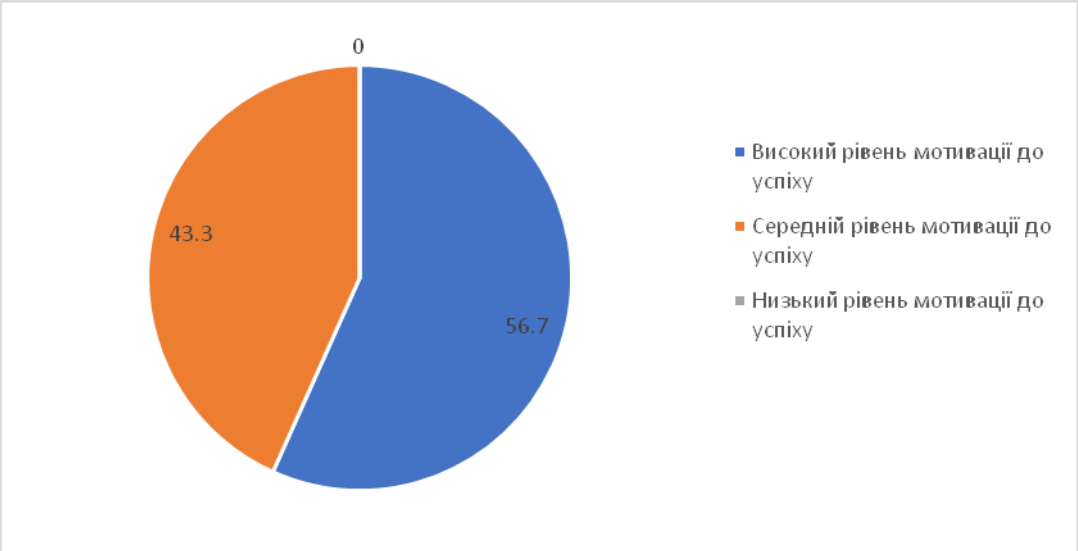


Графічне зображення вибірки у відсотковому співвідношенні

Проаналізуємо відповіді респондентів на питання опитування, які показали найбільш значущі результати. Сума балів за відповіді

підраховувалася за допомогою ключа до опитувальника. За кожну відповідь, що співпадала з ключем, досліджуваний отримував один бал, в іншому випадку – 0 балів. Результати діагностики мотивації до успіху старшокласників відображено у рис. 2.2.

Рис. 2.2.



Графічне зображення у відсотковому співвідношенні діагностики мотивації до успіху за методикою Т.Елерса

Після підрахунку результатів дослідження у 23 (56,7%) досліджуваних старшокласників сума балів виявилася більшою – 26 б. (що можемо побачити у діаграмі (рис. 2.2), результати дослідження свідчать про високий рівень мотивації до успіху.

Тобто ми помітили, що більше половини учнів мають високий рівнь мотивації до успіху, мають сильну потребу досягати своїх цілей та проявляти ініціативу у вирішенні завдань. Їм характерний оптимізм, впевненість у собі, рішучість, а також готовність долати труднощі на шляху досягнення мети. Такі особистості часто досягають значних успіхів, адже вони орієнтовані на результат і мають внутрішній стимул до саморозвитку.

Висока мотивація до успіху часто супроводжується підвищеним рівнем відповідальності та цілеспрямованістю. Такі люди зазвичай знаходять мотивацію всередині себе і не потребують зовнішніх підкріплень, щоб

відчувати задоволення від досягнень.

У решти учнів – 17 (43,3%), які набрали в сумі 16-19 балів, мотивація до успіху виражена на середньому рівні. Цей рівень мотивації демонструє інтерес до успіху, але мотивація може бути нестійкою. Учні можуть мати хороші здібності до планування та досягнення мети, однак часто їхня активність залежить від зовнішніх чинників, таких як схвалення або критика. Іноді такі особистості схильні зупинятися на досягнутому, не прагнучи досягати нових вершин, особливо якщо відчувають певний комфорт на своєму поточному рівні. Цей рівень мотивації притаманний людям, які можуть добиватися успіху, але потребують додаткових стимулів і підтримки.

Аналізуючи результати, варто враховувати, що мотивація до успіху не є статичною характеристикою. Вона може змінюватись залежно від життєвих обставин, середовища та особистого досвіду. Важливо розглядати мотивацію у контексті інших особистісних рис і обставин.

Для людей з високою мотивацією – важливо спрямовувати свою енергію на конкретні завдання, підтримуючи баланс між роботою і відпочинком, щоб уникнути емоційного вигоряння. Для тих, хто має середній рівень мотивації – корисно встановлювати чіткі цілі та винагороджувати себе за досягнення результатів. Підтримка з боку оточення може також стати додатковим стимулом. А для людей з низькою мотивацією (таких у нашому дослідженні не було виявлено) – необхідно знайти особисті джерела натхнення, розвивати впевненість у собі та поступово ставити перед собою невеликі цілі, досягнення яких допоможе підвищити рівень внутрішньої мотивації.

Методика Т. Елерса є цінним інструментом для самопізнання та самовдосконалення. Вона допомагає визначити рівень мотивації та знайти шляхи для її підвищення, що є важливим аспектом особистісного і професійного розвитку.

2) Методика професійного самовизначення Дж. Голланда

Основою опитувальника з професійного самовизначення є теорія вибору професії, розроблена американським професором

Джоном Голландом. Вона базується на ідеї, що успіх у професійній діяльності залежить від відповідності між типом особистості та професійним середовищем. Поведінка людини визначається не лише її особистісними характеристиками, а й оточенням, у якому вона реалізує свою активність. Люди прагнуть знайти професійне середовище, яке відповідає їхньому типу особистості та дозволяє максимально розкрити свої здібності й реалізувати ціннісні орієнтири. Методика Голланда зіставляє схильності, здібності та інтелект особистості з різними професіями, щоб допомогти зробити оптимальний вибір кар'єри.

Голланд виділив шість основних типів особистості, кожен з яких асоціюється з певним набором інтересів, здібностей та переваг у роботі:

Реалістичний тип: Люди цього типу орієнтуються на реальні обставини та віддають перевагу практичній діяльності, працюючи з конкретними об'єктами та застосовуючи раціональний підхід. Їм підходять професії, які потребують врахування умов реального світу, такі як будівництво та інженерія, електротехніка, транспортні технології, а також нафтогазова інженерія.

Артистичний тип: Представники цього типу не люблять діяти за чітко заданими алгоритмами та віддають перевагу творчому підходу у вирішенні завдань, спираючись на уяву та емоції. Їхній нестандартний погляд і креативність знаходять застосування в таких сферах, як архітектура, мистецтво, дизайн та садово-паркове господарство.

Соціальний тип: Люди цього типу відзначаються високим рівнем соціалізації та вмінням легко налагоджувати контакти з оточенням. Вони швидко адаптуються в нових колективах та ефективно вирішують завдання завдяки розвиненим комунікативним навичкам. Їм підходять професії, пов'язані з менеджментом, психологією, публічним управлінням, а також сферами туризму та готельно-ресторанної справи.

Конвенціальний тип: Представники цього типу надають перевагу чітко структурованій діяльності, характеризуються старанністю та

прагненням слідувати встановленим алгоритмам. Їм підходять професії, де важлива систематичність та увага до деталей, такі як економіка, облік, інформаційні технології, автоматизація, екологія та безпека.

Підприємливий тип: Люди цього типу обирають завдання, що дають змогу проявити їх енергію та ентузіазм. Вони схильні до активної діяльності та креативних рішень, але не люблять завдання, які потребують тривалої концентрації. Їм підходять сфери підприємництва, торгівлі, економіки та менеджменту.

Інтелектуальний тип: Представники цього типу мають схильність до аналітичного підходу та здатні вирішувати складні завдання завдяки розвиненому абстрактному мисленню. Їм підходять професії, пов'язані з комп'ютерними науками, автоматизацією, геодезією, а також науково-дослідницька та аналітична діяльність.

Під час проведення дослідження респондентам було запропоновано 43 пари професій, з кожної пари повинні були вибрати одну: найбільш бажану або «найменш бажану».

У даній таблиці наведемо результати відповідей, яким професіям надали перевагу старшокласники із запропонованої пари, у відсотковому порядку.

Таблиця 2.1.

№	Відповіді	%
1.	Авіаконструктор	52,6%
2.	Інтерв'юер	68,4%
3.	Кондитер	52,6%
4.	Адміністратор	78,9%
5.	Актор	89,5%
6.	Астроном	57,9%
7.	Коректор текстів	52,6%
8.	Зоолог	78,9%

9.	Мінеролог	84,2%
10.	Працівник архіву	68,4%
11.	Голова адміністрації	89,5%
12.	Консультант з профорієнтації	77,8%
13.	Директор	84,2%
14.	Мистецтвознавець	73,7%
15.	Директор магазину	73,7%
16.	Гірничий інженер	57,9%
17.	Тваринник	52,6%
18.	Маляр	52,6%
19.	Директор ринку	63,2%
20.	Електротехнік	57,9%
21.	Родинний лікар	52,6%
22.	Контролер-касир	73,7%
23.	Менеджер	84,2%
24.	Письменник	68,4%
25.	Кресляр	52,6%
26.	Начальник відділу збуту	73,7%
27.	Манекенниця	57,9%
28.	Оптовий торговець	84,2%
29.	Музичний аранжувальник	68,4%
30.	Начальник будівництва	73,7%
31.	Інженер-дослідник	63,2%
32.	Кравець	57,9%
33.	Реєстратор	84,2%
34.	Підприємець	84,2%
35.	Садівник	63,2%
36.	Редактор наукового журналу	63,2%
37.	Фізик-теоретик	52,6%

38.	Президент банку	85%
39.	Художник інтер’єру	63,2%
40.	Викладач іноземної мови	52,6%
41.	Постачальник	52,6%
42.	Соціальний робітник	57,9%
43.	Режисер	68,4%

При оцінюванні результатів методики Дж. Голланда важливо визначити домінуючий тип особистості та другорядні типи. Це дає змогу не лише краще зрозуміти інтереси та схильності людини, а й допомагає підібрати оптимальний напрямок професійного розвитку. Професійна діяльність, що відповідає типу особистості, забезпечує більш високу мотивацію, задоволеність роботою та підвищену продуктивність.

Після підрахунку балів респондентів до кожного типу, набрану кількість балів за кожною шкалою треба поділити на число, яке в ключі (додаток Б) стоїть в дужках поруч з назвою шкали *(реалістичний тип – це 15, інтелектуальний тип – 15, конвенціальний тип – 14, підприємливий тип – 14, артистичний – 13)* і помножити на 100%.

Кожному респонденту можуть підійти кілька типів за кількістю балів, тому треба вибрати домінуючий тип, який набрав максимальну кількість балів, решта типів будуть мати другорядну роль при виборі професії.

Таким чином ми помітили, що найбільшу кількість балів набрав підприємливий тип – 64% (див. рис. 2.3), а, отже, більшість опитуваних тяжіють до лідерства, організації та управління. Такі особи зазвичай надають перевагу активній діяльності, пов'язаній з керівництвом, впливом на інших та прийняттям рішень.

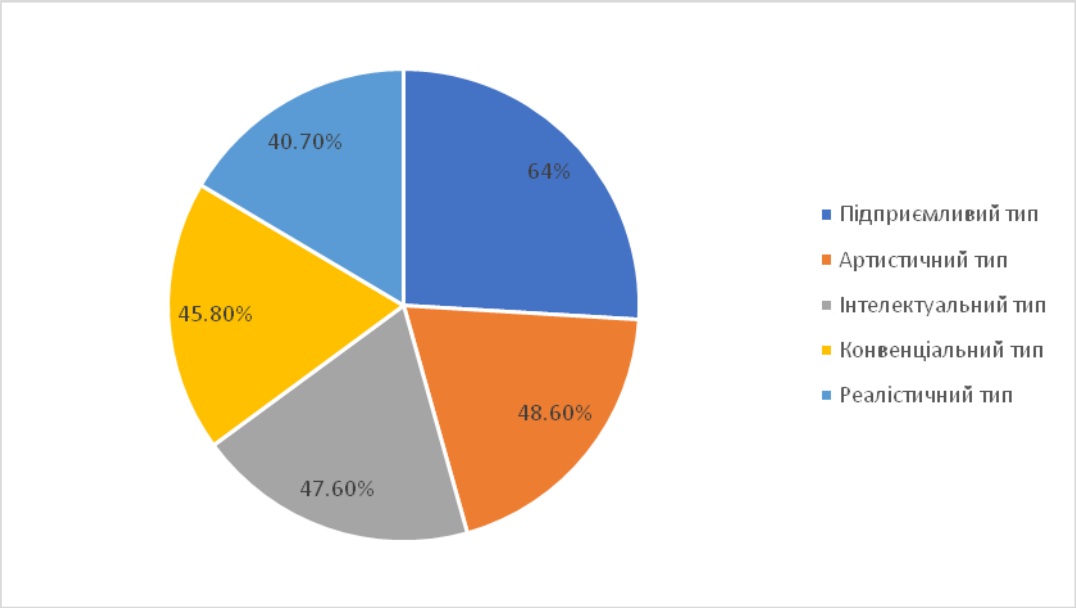
Артистичний тип відніс до себе 48,6% опитаних. Люди з переважаючим таким типом мають наступні інтереси: творчість, мистецтво, нестандартне мислення. Високий показник цього типу означає схильність до творчої діяльності та роботи, де важливий самовираз.

Інтелектуальний тип має 47,6%. Основними інтересами людей віднесених до цього типу є: наукове дослідження, аналітична робота, вирішення складних задач. Особи з переважаючим інтелектуальним типом мають схильність до професій, що потребують уваги до деталей, навичок аналізу та інтересу до інтелектуальних завдань.

45,8% надали перевагу конвенціальному типу. Людям з таким типом подобається організація інформації, робота з числами, структура. Майбутніми професіями можуть бути: бухгалтер, адміністративні працівники, архіваріуси. Високі показники цього типу вказують на інтерес до структурованої діяльності, точності та уважності до деталей.

В результаті дослідження реалістичний тип набрав найменший відсоток – 40,7%. Основними інтересами можуть бути: робота з інструментами, машинами, фізична праця. Цей тип вказує на схильність до роботи, що вимагає фізичних навичок і рішучості. Професії, які підійшли б цьому типу: інженери, механіки, фермери, будівельники.

Рис. 2.3.



Графічне зображення у відсотковому співвідношенні методики професійного самовизначення Джона Голланда

Після визначення основного типу, особі можна запропонувати перелік професій, які відповідають її інтересам, а також професії, які можуть стати

потенційними для розвитку. Це допомагає більш усвідомлено підходити до вибору кар'єрного шляху, а також сприяє підвищенню професійної ефективності та задоволення від роботи.

Так можемо зробити висновок, що найближчим старшокласникам виявився підприємливий тип. Вони мають більшу тягу до самовираження, лідерства, управління та організації. А найменш привабливим – реалістичний тип. Для старшокласників ліцею є далеким світ інженерії, механіки, будівництва, і загалом вони не тяжіють до важкої фізичної праці.

Інтерпретація результатів методом Дж. Голланда також допомагає у профорієнтації та виборі освітніх програм, які відповідають особистісним інтересам та нахилам.

3) Модифікований опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши

Модифікований опитувальник професійних схильностей, розроблений литовським психологом Л. Йовайшею, допомагає визначити професійні уподобання, надаючи можливість з'ясувати, які види діяльності найбільше цікавлять особу. Цей тест широко використовується для професійної орієнтації школярів, студентів та тих, хто планує змінити сферу діяльності або хоче дізнатися про свої приховані схильності.

Опитувальник складається з 24 запитань, кожне з яких пропонує вибір між кількома варіантами відповідей. Відповіді оцінюються за шкалою від 0 до 3 балів, від 4 до 6, від 7 до 9 та від 10 до 12 залежно від уподобань, причому кожен бал показує, наскільки респондент віддає перевагу конкретному типу діяльності. Наприкінці тесту бали підсумовуються по шести категоріях, кожна з яких відповідає певному типу професійних нахилів:

1. Робота з людьми (управління, соціальна робота, навчання).
2. Дослідницька діяльність (наукова робота, аналіз, логічне мислення).
3. Виробництво (ремонт, технічне обслуговування, механічна робота).
4. Естетичні види діяльності (мистецтво, музика, літературна творчість).
5. Екстремальна діяльність (спорт, армія, охорона).

6. Планово-економічна діяльність (економіка, бухгалтерія, аналітика).

Кількість балів у кожній категорії вказує на рівень схильності до відповідної сфери. Це дозволяє зрозуміти, який напрямок буде оптимальним для особи з точки зору її природних уподобань та сильних сторін.

Аналіз результатів модифікованого опитувальника професійних схильностей Л. Йовайши базується на підрахунку балів у шести категоріях професійних уподобань, які ми назвали раніше. Кожна категорія відображає різні типи діяльності та визначає рівень зацікавленості та потенційних здібностей особи у відповідній сфері. Результати можуть трактуватися таким чином:

1. Робота з людьми

- Високий рівень балів (10-12) у цій категорії свідчить про сильну схильність до професій, пов'язаних із соціальною взаємодією, обслуговуванням, освітою, керівництвом або психологічною підтримкою. Це може вказувати на те, що особа добре ладить з іншими, легко знаходить спільну мову, любить допомагати й сприяти розвитку людей.
- Низькі бали (0-3) можуть означати, що робота з людьми не є пріоритетом і людина відчуває дискомфорт у соціально-орієнтованих ролях.

2. Дослідницька діяльність

- Високі показники тут (10-12 балів) свідчать про інтерес до інтелектуальних завдань, аналізу та наукових досліджень. Людина з таким профілем зазвичай має розвинені аналітичні навички, прагне до вирішення складних проблем і виявляє креативність.
- Низькі бали (0-3) можуть вказувати на те, що особа швидше надає перевагу практичній діяльності, а не теоретичному вивченню та аналізу.

3. Виробництво

- Високі бали в цій категорії вказують на інтерес до технічних або фізичних професій, які передбачають роботу з механізмами, матеріалами або електронними пристроями. Це може включати професії на виробництві, в інженерії, ремонті тощо.

- Низькі бали свідчать про те, що практична фізична діяльність або технічне обслуговування можуть не відповідати інтересам особи.

4. Естетичні види діяльності

- Якщо особа отримує високі результати у цій категорії, це вказує на її схильність до творчої самореалізації та інтерес до мистецтва. Такі люди часто мають розвинену уяву та цінують естетичні аспекти життя.
- Низькі бали можуть означати, що творчі заняття та художня діяльність є менш привабливими, і особа більше орієнтована на практичні або технічні професії.

5. Екстремальна діяльність

- Високі показники у цій категорії означають інтерес до роботи, яка вимагає фізичної підготовки, сили волі та рішучості. Це може включати професії, пов’язані зі спортом, військовою службою, охороною або подорожами.
- Низькі бали можуть вказувати на те, що екстремальна діяльність не є комфортною або привабливою для цієї особи.

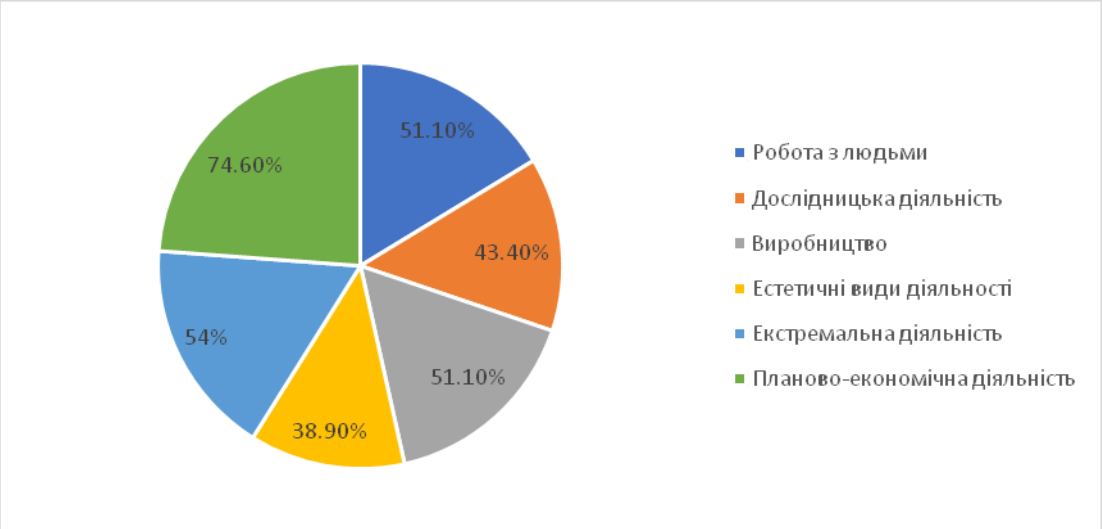
6. Планово-економічна діяльність

- Високі бали у цій сфері вказують на інтерес до планування, організації, бухгалтерії та аналітики. Це свідчить про схильність до роботи, що вимагає уважності, точності та навичок обробки інформації.
- Низькі бали можуть означати, що особа не відчуває інтересу до професій, які передбачають структуровану та планову роботу.

Якщо рахувати за найбільшими відсотковими показниками, то можемо побачити, що професійні нахили у планово-економічній діяльності виражені середньо, але старшокласники набрали у цій сфері 7 балів. В екстремальній діяльності учні набрали у середньому 6 балів, це відповідає слабо вираженим професійним нахилам. По 4 бали розділили робота з людьми та схильність до роботи на виробництві. Цей показник також виражає професійні нахили до цих галузей на слабкому рівні. І найменш цікавою для старшокласників виявилась схильність до естетичних видів діяльності. Тут за середніми

балами визначили, що у більшості професійна схильність до цієї діяльності не виражена.

Рис. 2.4



Графічне зображення у відсотковому співвідношенні результатів модифікованого опитувальника професійних схильностей Л. Йовайши

Опитувальник Йовайши дозволяє визначити, які сфери професійної діяльності можуть бути найбільш підходящими для людини, враховуючи її природні інтереси та схильності. Результати допомагають знайти оптимальний напрямок у навчанні або кар'єрному розвитку, орієнтуючись на види діяльності, які відповідають особистісним уподобанням і сильним сторонам особи.

Якщо порівнювати з попередньою методикою, то можемо побачити, що результати не у всіх категоріях є однаковими. Якщо за цим опитувальником найбільш результативною є відповідь на користь планово-економічної діяльності, то за методикою професійного самовизначення Дж. Голланда, конвенціальний тип знаходиться на 4 місці з 5 типів. А артистичний тип, який є другим за вибором старшокласників у методиці професійного самовизначення Дж. Голланда, у опитувальнику професійних схильностей Л. Йовайши естетичний вид діяльності не має виражених професійних схильностей у учнів.

Тож можна зробити висновок, що вибираючи майбутню професію, старшокласникам потрібно використовувати різноманітні методики та підібрати ту, яка підійде їм та надасть найбільш вірний і близький результат.

4) Методика діагностики професійної спрямованості (автор Б. Басс)

Методика Б. Басса – це один з найпоширеніших і ефективних інструментів для оцінки професійної спрямованості особистості. Вона дозволяє визначити, до чого людина найбільш схильна, які види діяльності їй найбільше імпонують. Під час проведення методики ми мали:

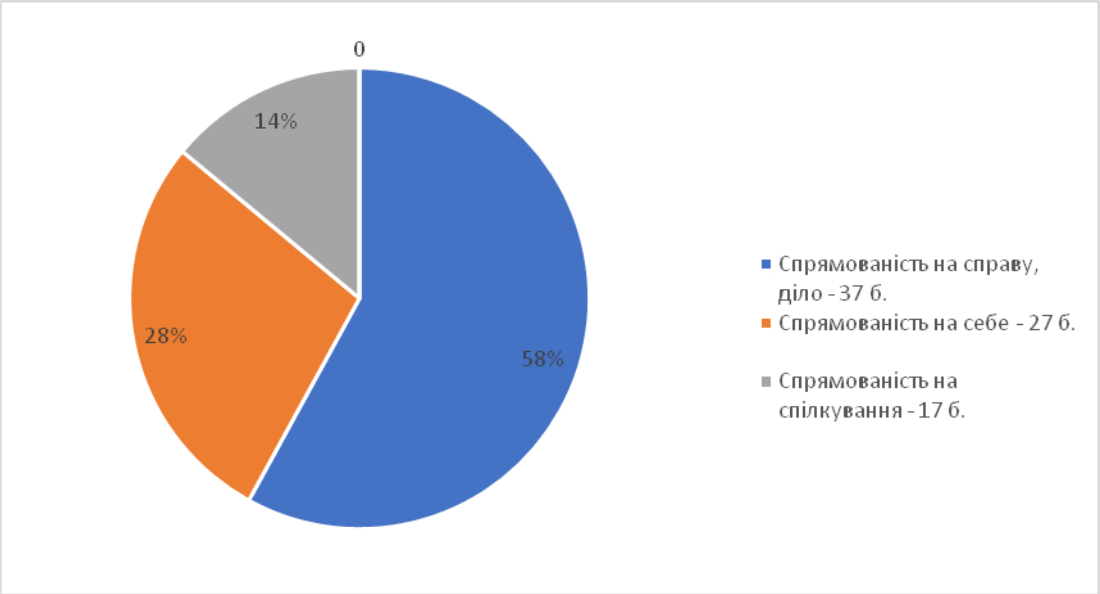
- визначити домінуючі мотиви професійного вибору страшокласників;
- оцінити відповідність особистісних якостей вимогам обраної професії;
- спрогнозувати успішність в професійній діяльності;
- корекція професійних планів і орієнтація на більш підходящі види діяльності.

У нашому емпіричному дослідженні методика Б. Басса представлена у вигляді опитувальника, який складається з 27 тверджень. Респонденту пропонується оцінити ступінь згоди або незгоди з кожним твердженням за певною шкалою. Зазвичай, методика дозволяє оцінити такі основні складові професійної спрямованості:

- Спрямованість на себе: інтерес до власних переживань, самореалізації, досягнення особистих цілей.
- Спрямованість на спілкування: потреба у взаємодії з іншими людьми, прагнення до соціальної активності.
- Спрямованість на справу, діло: орієнтація на результат, відповідальність, прагнення до досягнення високих показників у роботі.

Після проведення методики за кожним видом спрямованості підрахували суму балів, і визначили, що спрямованість на справу, діло набрало 37 балів, що є набільшим показником серед видів. Наступною є спрямованість на себе, що у сумі набрало 27 балів. І найменшу прихильність учні виявили стосовно спрямованості на спілкування – 17 балів. На діаграмі можемо побачити результати у відсотковому порядку (рис. 2.5).

Рис. 2.5



Графічне зображення у відсотковому співвідношенні результатів методики діагностики професійної спрямованості (автор Б.Басс)

Таким чином старшокласники виразили свої інтереси у напрямку спрямованості на справу, діло. Цей вид став «найбільш привабливим» серед інших. Це може свідчити про зацікавленість у результаті роботи, відповідальності, орієнтації на якість виконання завдань. А «найменш привабливою» спрямованістю діяльності для учнів стала спрямованість на спілкування. Тобто для них взаємодія з іншими людьми, робота в команді, соціальна активність не приносить багато задоволення та захоплення від роботи.

Методика Б. Басса є цінним інструментом для дослідження професійної спрямованості, але її результати слід інтерпретувати з урахуванням інших даних про особистість. Для отримання більш повної картини професійних інтересів і здібностей рекомендується використовувати методику в комплексі з іншими психологічними тестами.

Отже, результати застосування чотирьох методик для діагностики мотиваційних та професійних орієнтацій можуть дати повне уявлення про особистісні установки учасників щодо успіху, професійних схильностей та їх

професійної спрямованості. Нижче наведено узагальнені висновки щодо результатів кожної з методик.

1. Методика Т. Елерса: діагностика мотивації до успіху.

Застосування методики показало рівень мотивації учасників до досягнення успіху. Результати допомогли оцінити, наскільки випробувані націлені на досягнення результатів, подолання труднощів, досягнення поставлених цілей і чи є в них прагнення до саморозвитку. Високий рівень мотивації до успіху вказує на схильність до постановки амбітних цілей та здатність витримувати навантаження задля їх досягнення. Низький рівень мотивації, який не було виявлено серед учнів, свідчить про наявність страху перед помилками чи невдачами. Через відсутність такого низького показника можемо зробити висновок, що учні є достатньо самовпевненими та не бояться стикнутися з невдачами у процесі свого становлення.

2. Методика професійного самовизначення Дж. Голланда.

За методикою Голланда визначили, до якого типу професійної орієнтації схильні учасники (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький чи конвенціональний). Так ми виявили їхні інтереси, схильності до певних видів діяльності, і, відповідно, це допомагає надати рекомендації щодо вибору професій, які можуть приносити задоволення і сприяти самореалізації. Наприклад, соціальний тип показує орієнтацію на роботу з людьми, а дослідницький тип – інтерес до аналітичних завдань і наукової діяльності.

3. Модифікований опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши.

Ця методика надала змогу виявити професійні схильності та інтереси учасників, що можуть слугувати підґрунтям для майбутнього вибору професії. Методика дозволяє з'ясувати, наскільки різні професії (гуманітарні, технічні, природничі тощо) відповідають інтересам та схильностям респондентів. На основі цього можна запропонувати напрямки навчання та

професії, що відповідатимуть їхнім нахилам, підвищуючи тим самим ймовірність задоволення від професійної діяльності.

4. Методика діагностики професійної спрямованості (автор Б.Басс).

Ця методика надала інформацію про рівень і характер професійної спрямованості учасників – наскільки вони орієнтовані на обрання певної професії та наскільки чітко уявляють свій професійний шлях. Високі показники за методикою свідчать про чітке уявлення про свої професійні цілі та впевненість у їх досягненні. Низькі результати можуть свідчити про невизначеність у виборі професії або недостатню зацікавленість у професійному розвитку, що потребує додаткової підтримки у процесі самовизначення.

Результати кожної методики допомагають створити цілісне уявлення про особистісні характеристики та професійні орієнтації учасників. Це дозволяє надавати індивідуальні рекомендації щодо вибору професії, підходів до навчання, підвищення мотивації та самопізнання, що сприятиме усвідомленому професійному самовизначенню та особистісному розвитку.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було здійснено теоретичний і практичний аналіз психологічних особливостей вибору професії старшокласниками, що допомогло виявити ключові фактори та обставини, які впливають на цей процес.

У першому розділі було розглянуто фундаментальні поняття та психологічні основи, які впливають на вибір професії молоддю. Поняття «професія», «професійна орієнтація», «життєва стратегія» були розглянуті з метою розуміння того, як старшокласники сприймають професійне майбутнє і які аспекти вони враховують при виборі професії. Життєва стратегія, як більш широке поняття, впливає на професійні орієнтири та наміри.

Психологічні фактори вибору професії (такі як інтереси, здібності, цінності, самооцінка та знання про професії) мають значний вплив на старшокласників. Ці фактори обумовлюють, наскільки усвідомлено молоді люди підходять до вибору професійного шляху та які критерії є для них пріоритетними.

Теоретичні моделі вибору професії дозволили з'ясувати різні підходи до цього процесу, що допомогло краще зрозуміти мотиваційну і когнітивну природу професійного самовизначення старшокласників. Всі розглянуті моделі внесли значний вклад у розвиток теорії вибору професії. Хоча вони мають свої обмеження, основні ідеї Дж. Голланда, Д. Сьюпера та А. Бандури залишаються актуальними і сьогодні. Сучасна профорієнтація спирається на ці ідеї, але також враховує нові дослідження і розробки. Названі моделі допомагають у самовизначенні старшокласника. Дитина може самостійно проаналізувати свої інтереси та схильності і навіть зробити успішний вибір професійної діяльності.

Вікові особливості професійного вибору розкрили, що старшокласники стикаються з етапом самоідентифікації, який характеризується прагненням

до самостійності та спробами обрати професійний шлях, що відповідає їх індивідуальним інтересам і потенціалу.

Важливу роль у профорієнтаційній роботі, яка визначає характер і можливості підтримки, яку отримують старшокласники в процесі вибору професії мають сім'я, школа та психолог. Професійна орієнтація набагато ефективніша, якщо старшокласники отримують підтримку і від школи, і від родини, а психологи виступають своєрідними посередниками між старшокласником і його професійними прагненнями. Також дозволяють здійснити систематичний підхід до консультування і допомоги в професійному самовизначенні методи і форми профорієнтаційної роботи з старшокласниками. Такі різні методи (тести, консультації, тренінги) сприяють формуванню більш усвідомленого підходу до вибору професійного напрямку.

У другому розділі роботи було проведено емпіричне дослідження, яке дало змогу детально вивчити психологічні особливості старшокласників у контексті їх професійного вибору.

Організація і проведення емпіричного дослідження дозволила отримати важливі дані про те, як старшокласники підходять до процесу вибору професії та які фактори є для них ключовими.

Результати кожної методики допомагають створити цілісне уявлення про особистісні характеристики та професійні орієнтації учасників. Це дозволяє надавати індивідуальні рекомендації щодо вибору професії, підходів до навчання, підвищення мотивації та самопізнання, що сприятиме усвідомленому професійному самовизначенню та особистісному розвитку.

Аналіз результатів анкетування старшокласників показав, що вони мають різні рівні сформованості професійних орієнтацій і різні уявлення про світ професій. Зокрема, виявлено, що інтереси та цінності старшокласників не завжди узгоджуються з їх уявленнями про власні здібності, а отже, потребують глибшого самопізнання.

Дана робота продемонструвала важливість індивідуального підходу до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Професійне самовизначення є багатогранним процесом, що включає особистісні, мотиваційні та соціальні чинники. Отримані результати свідчать про потребу в подальшій профорієнтаційній підтримці з боку школи та психологів для формування у старшокласників більш усвідомленого та обґрунтованого підходу до вибору майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананко Т.В. Теоретичні аспекти професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах України. 2014. С. 91-99.
2. Балл Г. О. Професійна діяльність і підготовка до неї у контексті розвитку особистості та становлення її духовності // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали Міжнародної наукової конференції / За ред. С. О. Сисоєвої і О. Г. Романовського. Харків: ХДПУ. 2000. С. 34-39.
3. Балл Г. Психолого–педагогічні засади професійної орієнтації школярів : [проф. інформація та проф. консультація школярів] / Г. Балл // Психолог. 2004. № 8. С. 2-11.
4. Боднар А.Я., Рибалочка К.А. Особливості професійного самовизначення сучасних студентів. Психологія та психосоціальні інтервенції. 2020. Т. 3. С. 3-10.
5. Вітковська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: Монографія. К.: Наук. світ, 2001, 91 с.
6. Вітковська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19. 00. 07. – педагогічна та вікова психологія. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ, 2002. 24 с.
7. Головаха Є. І. Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді / Є. І. Головаха. К.: Наукова думка, 2006. 144 с.
8. Глушко О. О. Розвиток у студентів психологічної готовності до професійної діяльності [Електронний ресурс] / О.О.Глушко. Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Розвиток_у_студентів_психологічної_готовності_до_професійної_діяльності.
9. Єгорова Є.В. Психологія профорієнтації у системі педагогічної освіти: монографія. Кіровоград: 2014. 247 с.

10. Єрмакова С. С. Кризи професійного становлення / С. С. Єрмакова // Наука і освіта. 2005. № 5-6. С. 58-61.
11. Закатнов Д. О. Технологія підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: [монографія] / Д. О. Закатнов. К.: Педагогічна думка, 2012. 160 с.
12. Зінченко С.В. Роль «Я-концепцій» в особистісному самовизначенні дорослих // Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні. К. – Ніжин, 2015. С. 131-135.
13. Зулунова Г. В. Профорієнтаційна робота у школі / Навчальна школа. 2011. № 5. С. 31-34.
14. Калицький Е.М. Праця, робота, професія: освіта як один з найважливіших інститутів суспільства / Е.М. Калицький Народна асвета. 2008. №1. С. 12.
15. Калюжна І.П. Психологічні особливості профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в загальноосвітніх навчальних закладах/ К.: Новий вимір науки та освіти. Педагогіка і психологія, V (57), Випуск: 129, 2017. С. 65-68.
16. Канівець Т.М. Комплекс методик для дослідження психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри / Т.М. Канівець // Психологічні основи управління та організаційного розвитку в системі державної служби. К. – Луцьк, 2010. С. 60-61.
17. Канівець Т. М. Формування психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри: дис. канд. психол. н. / Тетяна Миколаївна Канівець. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2013. 200 с.
18. Канівець Т.М., Фесун Г.С. Аналіз загального показника психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри. Організаційна психологія. Економічна психологія. №1 (16) / 2019.
19. Канівець Т. М. Особливості формування психологічної готовності студентів вищих навчальних закладів до здійснення майбутньої професійної кар'єри /

Т. М. Канівець // Організаційна психологія. Економічна психологія. 2015. № 1. С. 69-77.

20. Карамушка Т.В. Аналіз основних підходів до сутності феномену кар'єра в контексті конкурентоздатності особистості / Т.В. Карамушка // Психологічні умови розвитку конкурентоздатної організації : тези VI наук-практ. конференції з організаційної та економічної психології (25-27 червня 2009 р., м. Керч). К.: Інтерлінк, 2009. С. 133-135.
21. Карамушка Т.В. Особливості кар'єрних орієнтацій старшокласників / Т.В.Карамушка // Психологічні основи ефективної діяльності організацій в умовах соціально-економічних змін : тези IV наук.-практ. конф., 23-24 листопада 2006 р. / АПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. К.: Наук. світ, 2006. С. 78-80.
22. Карамушка Т.В. Типи кар'єрних орієнтацій старшокласників / Т.В. Карамушка // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наукових праць XIII Міжнародної наукової конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (14–15 квітня 2011р., м. Київ). К.: Фенікс, 2011. С. 114-120.
23. Клімов Е.А. Психологія професійного самовизначення: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів/ Е.А. Клімов. 4 вип. М.: Видавничий центр «Академія», 2010. 304 с.
24. Ковальська Н.М. Формування готовності старшокласників до вибору професії у сфері менеджменту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. Пед. Наук.: спец. 13.00.01 «Теорія і історія педагогіки» / Н.М. Ковальська. К. 2003. 22 с.
25. Корнещук В. В. Проблема готовності до професійної діяльності сучасних дослідженнях. / В. В. Корнещук, С. Х. Яворський // Наука і освіта. 2003. № 1. С. 21-24.
26. Корнілова, Т. В. Методологічні основи психології / Т. В. Корнілова, С. Д. Смирнов. - М, 2011. 483 с.

27. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір: монографія / Олеся Михайлівна Коропецька. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 347 с.
28. Кравченко Т.В. Формування батьківської компетентності як засобу підвищення ефективності професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку. 2012. №4. С. 16.
29. Кревська О.О. Мотиваційні чинники професійної самоефективності особистості: дис. … канд. психол. наук: 19.00.01. Луцьк, 2018. 213 с.
30. Ліненко А. Ф. Професійна діяльність та готовність до неї /А. Ф. Ліненко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 168-170.
31. Лукашевич Н. П. Психологія праці: Учеб. посібник / Н. П. Лукашевич, І. В. Сингаївська, Е. І. Бондарчук. – 2-е вид., Доп. і пере-раб. К.: МАУП, 2004. 112 с.
32. Ляховченко Н.В., Петрук В.А. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. №4. С. 125-128.
33. Морін О.Л. Закономірності професійного самовизначення особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(2). С. 78-89.
34. Мосол Н.О. Психологічні аспекти професійного самовизначення старшокласників / Н. О. Мосол // Проблеми сучасної психології. 2012. №1. С. 108-112. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2012_1_21
35. Мяленко В. В. Психологія професійної самореалізації молоді : монографія / В. В. Мяленко. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2016. 104 с.
36. Папуча М.В. Психологія ранньої юності: навчально-методичний посібник / М.В. Папуча. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2000. 137 с.
37. Піддячий М.І. Профінформаційна робота зі старшокласниками / М.І. Піддячий // Наук. записки / Тернопіл. нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. Т., 2005. № 3. С. 80-85.

38. Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціальнопсихологічного факультету. Випуск 5. / за ред. О.Л. Музики, Ю.Ю. Дем'янчук. Житомир, 2013. С. 69-71.
39. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : Збірник статей за редакцією М. В. Папучі. Випуск 2-3. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 419 с.
40. Розвиток професійної орієнтації в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч./ АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського [та ін.]; [упоряд.: Пономаренко Л.О., Стельмах Н.А., Ніколюк Л.І.; наук. ред.: Рогова П.І., Чепурна Н.М.; наук. консультант Мельник О.В.: бібліогр. ред. Пономаренко Л.О.]. К.: Черкаси: [б.в.], 2009. 196 с.
41. Садрицька С.В. Мотивація вступу до ВНЗ українських студентів: тенденції останніх років / С.В. Садрицька // Наукове онлайн видання «SOCIOПРОСТІР». 2010. № 1. С. 56-60.
42. Саппа Г.М. Процес професійного самовизначення учнівської молоді: модельний аналіз. Харків: 2011. С. 343-352.
43. Середа О.Ю. Особливості впливу соціально-психологічних чинників на професійне самовизначення старшокласників. Психологічний часопис 2019. №11. С. 268-282.
44. Сердюк Л.З. Психологічні основи самодетермінації особистості в концепції внутрішньої свободи Г.О. Балла / Л.З.Сердюк // Гуманний розум: збірник статей (присвячено пам'яті Георгія Олексійовича Балла) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України; [наук. ред. О.В. Завгородня, В.Л. Зливков; уклад. С.О. Лукомська, О.В. Федан]. К.: Педагогічна думка, 2017. С.142-148.
45. Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності : матеріали X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / за заг. ред. Я.О. Гошовського, Т.І. Дучимінської, Ж.П. Вірної, Д.Т. Гошовської, О.Є. Іванашко. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2023. С. 113-120.

46. Танько Т. Профорієнтаційна робота як вагома складова діяльності кафедр педагогічних ВНЗ. Витоки педагогічної майстерності. 2012. Випуск 9. С. 286-290.
47. Токарева Н.М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: 2017. 548 с.
48. Федоренко Л.М. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки». Київ: 2018. С. 143-149.
49. Федоришин Б.А. Профконсультаційна работа зі старшокласниками. К.: Рад.школа, 2010.
50. Філіпенко Л. Б. Сучасні підходи до вивчення психології підлітка / Л. Б. Філіпенко // Шкільному психологу. Усе для роботи. 2009. Грудень (№ 12). С. 11-15.
51. Чернявська В.В. Особливості розвитку кар'єрних орієнтацій студентів-менеджерів / В.В. Чернявська // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна 76 психологія : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К.: Міленіум, 2006. Част. 18. С. 70-72.
52. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників в контексті профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. 2019. С. 146-152.
53. Шатілова О.С. Західні теорії кар'єрного розвитку. Теорія і практика сучасної психології. 2019. Т. 2, № 4. С. 151-158.
54. Шевенко А.М. Актуалізація професійно-ціннісних орієнтацій підлітків як метод їх соціокультурного зростання.// Удосконалення виховного процесу в закладах освіти як основа соціокультурного зростання дітей та молоді: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 29 травня 2020 р.) / за ред. Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук. Біла Церква: КНЗ КОР «КОІПОПК», 2020. С. 195-198.

55. Щотка О.П. Професійна кар’єра та практика її розвитку в організаціях освіти / О.П. Щотка // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К.: Міленіум, 2002. С. 79-83.
56. Aguinis H., Kraiger K. Benefits of training and development for individuals and teams, organizations, and society. // Annual Review of Psychology, 2009. P. 451-474.
57. Bandura A. Self-efficacy: toward to unifying theory of behavioral change // Psychological review, 1977a. Vol.84. № 2. P. 191-205.
58. Erikson E.H. Identity: Youth and crisis. – N. Y., 1968. 320 p.
59. Holland J. A Theory of Vocational Choice / J. Holland // J. Counsel Psychol. 1979. № 6. P. 35-45.
60. Holland J. L. Making Vocational Choices: a Theory of Careers / J. L. Holland. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hal, 1973. 150 p.
61. Patton W., Lokan J. Perspectives on Donald Super’s construct of career maturity. International Journal for Educational and Vocational Guidance. 2001. № 1. P. 31-48.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика Т. Елерса: діагностика мотивації до успіху

Вам буде запропоноване 41 питання, на кожне з яких дайте відповідь "так" або "ні".

Тестовий матеріал (питання) опитувальника Елерса

1. Якщо між двома варіантами є вибір, його краще зробити швидше, ніж відкладати на потім.
2. Якщо помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання, я легко дратуюся.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я ставлю на карту все.
4. Якщо виникає проблемна ситуація, найчастіше я приймаю рішення одним з останніх.
5. Якщо два дні поспіль у мене немає справи, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. Я більш вимогливий до себе, ніж до інших.
8. Я доброзичливіший за інших.
9. Якщо я відмовляюся від складного завдання, згодом суворо засуджую себе, бо знаю, що в ньому я домігся б успіху.
10. У процесі роботи я потребую невеликі паузи для відпочинку.
11. Старанність - це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в роботі не завжди однакові.
13. Інша робота приваблює мене більше тієї, якої я зайнятий.
14. Осуд стимулює мене сильніше похвали.
15. Знаю, що колеги вважають мене діловою людиною.
16. Подолання перешкод сприяє тому, що мої рішення стають більш категоричними.
17. На моєму честолюбстві легко зіграти.
18. Якщо я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. Виконуючи роботу, я не розраховую на допомогу інших.

20. Іноді я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.

21. Потрібно покладатися тільки на самого себе.

22. У житті небагато речей важливіше грошей.

23. Якщо мені треба буде виконати важливе завдання, я ніколи не думаю ні про що інше.

24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.

25. Наприкінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.

26. Якщо я розташований до роботи, роблю її краще і більш кваліфіковано, ніж інші.

27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, здатними наполегливо працювати.

28. Коли у мене немає роботи, мені не по собі.

29. Відповідальну роботу мені доводиться виконувати частіше за інших.

30. Якщо мені доводиться приймати рішення, намагаюся робити це якомога краще.

31. Іноді друзі вважають мене ледачим.

32. Мої успіхи в якійсь мірі залежать від колег.

33. Протидіяти волі керівника безглуздо.

34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.

35. Якщо у мене щось не ладиться, я стаю нетерплячим.

36. Зазвичай я звертаю мало уваги на свої досягнення.

37. Якщо я працюю разом з іншими, моя робота більш результативна, ніж у інших.

38. Не доводжу до кінця багато, за що беруся.

39. Заздрю людям, які не завантажені роботою.

40. Не заздрю тим, хто прагне до влади.

41. Якщо я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти піду на крайні заходи.

Ключ опитувальника Т. Елерса. Розрахунок значень.

По 1 балу нараховується за відповідь "так" на питання: 2-5, 7-10, 14-17, 21, 22, 25-30, 32, 37, 41 і "ні" - на наступні: 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38 і 39. Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33-35 і 40 не враховуються. Підраховується загальна сума балів.

Інтерпретація методики мотивації до успіху (норми тесту Елерса):

Чим більша сума балів, тим вище рівень мотивації до досягнення успіху.

Від 1 до 10 балів – низька мотивація до успіху;

від 11 до 16 балів – середній рівень мотивації;

від 17 до 20 балів – помірно високий рівень мотивації;

більше 21 бал - дуже високий рівень мотивації до успіху.

Додаток Б

Методика професійного самовизначення Дж. Голланда

Теоретичною основою опитувальника професійного самовизначення служить теорія професійного вибору, розроблена американським професором Дж Голландом. Її суть у тому, що успіх у професійній діяльності залежить від умови відповідності типу особистості і типів професійного середовища. Поведінка людини визначається не тільки її особистісними особливостями але й оточенням, в якому вона проявляє свою активність. Люди прагнуть знайти професійне середовище, властиве своєму типу, яке дозволило б їм повніше розкрити свої здібності, виразити ціннісні орієнтації. Методика професійного самовизначення Дж. Голланда дозволяє співвіднести схильності, здібності, інтелект з різними професіями для найкращого вибору професії.

Інструкція до методики

Вам пропонується 43 пари професій, причому в кожній парі Ви зобов'язані вибрати одну: найбільш бажану або «найменш бажану».

Таблиця 2.2

№	Варіант А	Варіант Б	№	Варіант А	Варіант Б
1	Автомеханік	Авіаконструктор	**23**	Генетик	Менеджер
2	Єгер	Інтерв'юер	**24**	Гідробіолог	Письменник
3	Кондитер	Діловод	**25**	Вихователь дитячого садка	Кресляр
4	Пасічник	Адміністратор	**26**	Інструктор з плавання	Начальник відділу збуту
5	Радіооператор	Актор	**27**	Медична сестра	Манекенниця
6	Астроном	Гід-екскурсовод	**28**	Складач друкарні	Оптовий торговець

7	Бактеріолог	Коректор текстів		**29**	Переписувач нот	Музичний аранжувальник
8	Зоолог	Брокер		**30**	Начальник будівництва	Музикант-виконавець
9	Мінеролог	Актор цирку		**31**	Машиніст тепловозу	Інженер-дослідник
10	Гувернантка	Працівник архіву		**32**	Кравець	Консультант служби знайомства
11	Священик	Голова адміністрації		**33**	Стерновий-моторист	Реєстратор
12	Консультант з профорієнтації	Драматург		**34**	Штукатур	Підприємець
13	Фінансовий контролер	Директор		**35**	Садівник	Танцюрист
14	Шифрувальник	Мистецтвознавець		**36**	Редактор наукового журналу	Вчитель
15	Директор магазину	Композитор		**37**	Фізик-теоретик	Копіювальник креслень
16	Гірничий інженер	Біофізик		**38**	Іхтіолог	Президент банку
17	Тваринник	Репетитор		**39**	Вчений-теоретик	Художник інтер'єру
18	Маляр	Складальник каталогуааа		**40**	Викладач іноземної мови	Контролер якості продукції
19	Мисливствознавець	Директор ринку		**41**	Тренер з лікувальної	Постачальник

					фізкультури	
20	Електротехнік	Карикатурист		**42**	Соціальний робітник	Художник-мультиплікатор
21	Біолог	Родинний лікар		**43**	Продюсер телебачення	Режисер
22	Вірусолог	Контролер-касир				

Ключ до тесту

Реалістичний тип (15): 1А, 2А, 3А, 4А, 5А, 16А, 17А, 18А, 19А, 20А, 31А, 32А, 33А, 34А, 35А

Інтелектуальний тип (15): 1Б, 6А, 7А, 8А, 9А, 16Б, 21А, 22А, 23А, 24А, 31Б, 36А, 37А, 38А, 39А

Соціальний тип (15): 2Б, 6Б, 10А, 11А, 12А, 17Б, 21Б, 25А, 26А, 27А, 32Б, 36Б, 40А, 41А, 42А

Конвенціальний тип (14): 3Б, 7Б, 10Б, 13А, 14А, 18Б, 22Б, 25Б, 28А, 29А, 33Б, 37Б, 40Б, 43А

Підприємливий тип (14): 4Б, 8Б, 11Б, 13Б, 15А, 19Б, 23Б, 26Б, 28Б, 30А, 34Б, 38Б, 41Б, 43Б

Артистичний тип (13): 5Б, 9Б, 12Б, 14Б, 15Б, 20Б, 24Б, 27Б, 29Б, 30Б, 35Б, 39Б, 42Б.

За кожне співпадіння з ключем нараховується **1 бал**.

Обробка результатів тесту

Набрану респондентом кількість балів за кожною шкалою поділіть на число, яке в ключі стоїть в дужках поруч з назвою шкали *(наприклад, для реалістичного типу – це 15)* і помножити на 100%. Домінуючим у випробуваного є той тип за яким він набрав максимальну кількість балів.

Інтерпретація результатів тесту на профорієнтацію Дж. Голланда

Реалістичний тип: представникам цього типу притаманне орієнтування на актуальні обставини; вони займаються конкретними

об'єктами в аспекті їх практичного використання. Перевагу надають зайняттям, що вимагають раціонального підходу з урахуванням умов реальної дійсності. Цьому типу будуть цікаві наступні спеціальності: Будівництво та цивільна інженерія; Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка; Транспортні технології; Нафтогазова інженерія та технології.

Артистичний тип: до цього типу належать люди, що не люблять здійснювати діяльність за заданим алгоритмом. Застосовують творчий підхід для вирішення завдань, спираючись на уяву, емоції та відчуття. Представникам цього типу притаманний нестандартний погляд та креативний підхід, який можна проявити, отримавши наступні спеціальності: Архітектура та містобудування; Садово-паркове господарство.

Соціальний тип: представники цього типу мають високий рівень соціалізації, легко встановлюють контакти з оточуючими людьми, здатні легко адаптуватися в новому колективі. Вирішують професійні завдання за рахунок розвиненої здатності до комунікації. Спеціальності, що будуть цікавими, це: Менеджмент; Публічне управління та адміністрування; Готельно-ресторанна справа; Туризм.

Конвенціальний тип: надає перевагу чітко структурованій діяльності. Представникам цього типу притаманні консерватизм, старанність та прагнення діяти за заздалегідь встановленим алгоритмом. Спеціальності, що рекомендовані: Економіка; Облік і оподаткування; Комп'ютерні науки та інформаційні технології; Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології; Екологія; Технології захисту навколишнього середовища; Цивільна безпека.

Підприємливий тип: цей тип обирає цілі та завдання, які дозволяють проявити свою енергію та ентузіазм. Представникам цього типу не властиве зосередження на вирішенні завдань, що потребують тривалої концентрації уваги. Вони є активними та винахідливими. Цікаві спеціальності для цього

типу: Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; Економіка; Менеджмент.

Інтелектуальний тип: представники цього типу орієнтовані на використання аналітичного підходу до вирішення завдань. Завдяки розвиненому абстрактному мисленню здатні приймати оригінальні творчі рішення. Цьому типу підійдуть наступні спеціальності: Комп'ютерні науки та інформаційні технології; Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології; Геодезія та землеустрій.

Додаток В

Модифікований опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши

Методика спрямована на виявлення схильностей до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній.

Інструкція: Закінчите вислови, вибравши один з варіантів – «а», «б» або «в», і обвівши відповідну букву в бланку напроти номера питання.

Бланк відповідей

№ відповіді	1	2	3	4	5	6
1	а			в		б
2		в		а	б	
3	б	а		в		
4			б		в	а
5	в	а	б			
6	б	в				а
7		б	в	а		
8	б				а	в
9		б		а	в	
10				в	а	б
11	в	б	а			
12			а	б	в	
13	а				б	в
14		а		б	в	
15	в		а		б	
16	б		в			а
17				б	а	в

18	а	в	б			
19			в		а	б
20	в		б			а
21		а	в	б		
22		б	а	в		
23		в		а		б
24	а				б	в
Всього						

1. Мені хотілося б в своїй професійній діяльності:

а) спілкуватися з самими різними людьми;

б) що-небудь робити своїми руками - меблі, машини, одяг і т.д.;

в) знімати фільми, малювати, писати книги, виступати на сцені і т.д.

2. У книзі або кінофільмі мене більше всього приваблює:

а) художня форма, майстерність письменника або режисера;

б) сюжет, дії героїв;

в) інформація, яка може пригодитися в житті.

3. Мене більше порадує Нобелівська премія:

а) в області науки;

б) за громадську діяльність;

в) в області мистецтва.

4. Я скоріше погоджуся стати:

а) керівником банку;

б) головним інженером на виробництві;

в) начальником експедиції.

5. Майбутнє людей визначає:

а) досягнення науки;

б) розвиток виробництва;

в) взаєморозуміння між людьми.

6. На місці директора школи я, передусім, займуся:

а) її впорядкуванням (їдальня, спортзал, комп'ютери);

б) створенням дружного, згуртованого колективу;

в) розробкою нових технологій навчання.

7. На технічній виставці мене більше приваблюватиме:

а) зовнішній вигляд експонатів (колір, форма);

б) внутрішній устрій експонатів;

в) їх практичне застосування.

8. У людях я ціную, передусім:

а) мужність, сміливість, витривалість;

б) дружелюбність, чуйність, чуйність;

в) відповідальність, чесність, акуратність.

9. У вільний від роботи час я буду:

а) писати вірші або малювати;

б) ставити різні досліди;

в) тренуватися.

10. У закордонних поїздках мене більше приваблюватиме:

а) екстремальний туризм (альпінізм, віндсерфінг, сноуборд);

б) ділове спілкування;

в) можливість знайомства з історією і культурою іншої країни.

11. Мені цікаво розмовляти:

а) про машину нового типу;

б) про нову наукову теорію;

в) про людські взаємини.

12. Якби в моїй школі були всього три гуртки, я б вибрав:

а) технічний;

б) музичний;

в) спортивний.

13. У школі більше уваги слід наділяти:

а) покращанню взаєморозуміння між учителями і учнями;

б) підтримці здоров'я що вчаться, заняттям спортом;

в) зміцненню дисципліни.

14. Я з великим інтересом дивлюся:

а) науково-популярні фільми;

б) програми про культуру і мистецтво;

в) спортивні програми.

15. Мені було б цікаво працювати:

а) з машинами, механізмами;

б) з об'єктами природи;

в) з дітьми або однолітками.

16. Школа в першу чергу повинна:

а) давати знання і уміння;

б) вчити спілкуванню з іншими людьми;

в) навчати навичкам роботи.

17. Кожна людина повинна:

а) вести здоровий спосіб життя;

б) мати можливість займатися творчістю;

в) мати зручні побутові умови.

18. Для благополуччя суспільства в першу чергу необхідна:

а) захист інтересів і прав громадян;

б) турбота про матеріальне благополуччя людей;

в) наука і технічний прогрес.

19. Мені більше всього подобаються уроки:

а) фізкультури;

б) математики;

в) трудового навчання.

20. Мені цікавіше було б:

а) планувати виробництво продукції;

б) виготовляти вироби;

в) займатися збутом продукції.

21. Я вважаю за краще читати статті:

а) про визначних учених і їх відкриття;

б) про творчість митців і музикантів;

в) про цікаві винаходи.

22. Вільний час я більш охоче провожу:

а) роблячи що-небудь по господарству;

б) з книгою;

в) на виставках і концертах.

23. Більший інтерес у мене викличе повідомлення:

а) про художню виставку;

б) про ситуацію на фондових біржах;

в) про наукове відкриття.

24. Я вважаю за краще працювати:

а) у приміщенні, де багато людей;

б) у незвичайних умовах;

в) у звичайному кабінеті.

Обробка і аналіз результатів: Після заповнення бланка учні повинні підрахувати число обведених букв в кожній з шести колонок бланка і записати ці шість чисел в порожніх клітках нижнього рядочка.

10-12 балів – яскраво виражені професійні нахили.

7-9 балів – середньо виражені професійні нахили.

4-6 балів – слабо виражені професійні нахили.

0-3 балу – професійна схильність не виражена.

У кожній з шести колонок представлена сума балів. Вона відображає схильність до певного виду діяльності:

1 – схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним), управлінням, вихованням і навчанням. Люди, успішні в професіях цієї групи, повинні уміти і любити спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри і особливості.

2 – схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Окрім хорошої теоретичної підготовки в певних галузях науки, людям, що займаються дослідницькою діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність і оригінальність думок, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається роздумувати про проблему, чим займатися її реалізацією.

3 – схильність до роботи на виробництві. Коло цих професій дуже широке: виробництво і обробка металу; збирання, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, обслуговування електронного і механічного обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка і використання різних матеріалів; управління транспортом. Професії цієї групи пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, уваги.

4 – схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), відрізняє оригінальність мислення і незалежність характеру, прагнення до досконалості.

5 – схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною і оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я і морально-вольових якостей.

6 – схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності.

Додаток Г

Методика діагностики професійної спрямованості (автор Б.Басс)

Методика діагностики професійної спрямованості, розроблена Б. Бассом, використовується для виявлення трьох основних типів спрямованості особистості: на себе, на спілкування, та на справу, діло.

Анкета складається з 27 питань, відповіді на які дозволяють визначити рівень вираженості кожного з цих типів у респондента, що може допомогти у виборі професійної діяльності, відповідної його інтересам і цінностям.

1. Найбільше задоволення одержую від:

а) схвалення моєї роботи;

б) усвідомлення того, що робота виконана добре;

в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути:

а) тренером, який розробляє тактику гри;

б) відомим гравцем;

в) обраним капітаном команди.

3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто:

а) цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід;

б) зацікавлює своїм предметом так, що учні з задоволенням вивчають цей предмет;

в) створює в колективі таку атмосферу, у якій кожен учень може висловити свою думку.

4. Мені подобається, коли люди:

а) радіють за виконану роботу;

б) із задоволенням працюють у колективі;

в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. Я бажав би, щоб мої друзі:

а) були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно;

б) були вірними та відданими мені;

в) були розумними та цікавими.

6. Кращими друзями я вважаю тих:

а) із ким маю добрі стосунки;

б) на кого завжди можна покластися;

в) хто може багато досягнути в житті.

7. Найбільше мені не подобається:

а) коли в мене щось не виходить;

б) коли розладнуються стосунки з товаришами;

в) коли мене критикують.

8. На мою думку, дуже погано, коли педагог:

а) приховує свої антипатії до деяких учнів, насміхається та дражнить їх;

б) викликає дух суперництва в колективі;

в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

а) проводити час із друзями;

б) відчуття виконаної справи;

в) коли мої вчинки схвалювали.

10. Я бажав би бути схожим на тих, хто:

а) досягнув успіху в житті;

б) справді закоханий у свою справу;

в) відзначається доброзичливістю і товариськістю.

11.Школа насамперед має:

а) навчати вирішувати завдання, які ставить життя;

б) розвивати індивідуальні здібності учнів;

в) виховувати риси, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.

12. Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його:

а) для спілкування з друзями;

б) для відпочинку;

в) для самоосвіти та улюблених справ.

13. Найбільших успіхів я досягаю, коли:

а) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію;

б) маю цікаву роботу;

в) отримую винагороду за свої зусилля.

14. Мені подобається, коли:

а) інші люди поважають мене;

б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;

в) я маю час приємно спілкуватися з друзями.

15. Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб:

а) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, працею або спортом, у якій я брав участь;

б) написали про мою діяльність;

в) обов'язково розповіли про колектив, у якому я працював.

16. Найкраще я навчаюся, коли викладач:

а) має до мене індивідуальний підхід;

б) може зацікавити своїм предметом;

в) колективно обговорює проблеми, що вивчаються.

17. Для мене не має нічого гіршого за:

а) образу власної гідності;

б) невдачу під час виконання важливої справи;

в) утрату друзів.

18. Найбільше я ціную:

а) успіх;

б) можливості спільної праці;

в) здоровий глузд та інтуїцію.

19. Я не поважаю людей, які:

а) вважають себе гіршими за інших;

б) часто сваряться та конфліктують;

в) заперечують все нове.

20. Приємно, коли:

а) працюєш над важливою справою;

б) маєш багато друзів;

в) усім подобаєшся та викликаєш схвалення.

21. На мою думку, керівник повинен бути насамперед:

а) доступним;

б) авторитетним;

в) вимогливим.

22. У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки:

а) про те, як знайти друзів та налагодити добрі стосунки з оточуючими;

б) про життя відомих людей;

в) про останні досягнення науки та техніки.

23. Якби в мене були здібності до музики, я бажав би бути:

а) диригентом;

б) композитором;

в) солістом.

24. Я хотів би:

а) вигадати цікавий конкурс;

б) перемогти в конкурсі;

в) організувати конкурс і керувати ним.

25. Для мене важливо знати:

а) що я бажаю зробити;

б) як досягнути мети;

в) як організувати людей для досягнення мети.

26. Людина повинна прагнути до того, щоб:

а) інші люди схвалювали її вчинки;

б) передусім виконувати свою справу;

в) її не можна було б критикувати за виконану роботу.

27. Найкраще я відпочиваю у вільний час, коли:

а) спілкуюся з друзями;

б) переглядаю цікаві фільми;

в) займаюся своєю улюбленою справою.

Обробка результатів. Кожна відповідь у стовпчику «Найбільш привабливо» – 2 бали, відповідь у стовпчику «Найменш привабливо» – 0 балів, відповідям, що не потрапили в жодний стовпчик – 1 бал.

Бали, набрані за всіма 27 судженнями, додаються до кожного виду спрямованості окремо за наведеним нижче ключем.

Ключ для визначення професійної спрямованості

№ Я С Д № Я С Д

1. а в б

2. б в а

3. а в б

4. в б а

5. б а в

6. в а б

7. а б в

8. в а б

9. а в б

10. а в б

11. б в а

12. б а в

13. в а б

14. а в б

15 б в а

16 а в б

17 а в б

18 а б в

19 а в б

20 в б а

21 б а в

22 б а в

23 в а б

24 б в а

25 а в б

26 в а б

27 б а в

Види спрямованості особистості.

Спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтравертованість, роздратованість, прагнення до влади.

Спрямованість на спілкування (С) – прагнення підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, ралежність від групи, потреба в емоційних стосунках.

Спрямованість на справу, діло (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконанні роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.